

ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ», «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ», «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ», «ՁԵՐԲԱԿԱԼՎԱԾ ԵՎ
ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՊԱՅԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔՈՒՄ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ», «ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՆ», «ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՔՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

«Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և
լրացումներ կատարելու մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քրեական
դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին», «Հայաստանի
Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ
կատարելու մասին», «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» Հայաստանի
Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին»,
«Պրոբացիայի ծառայության մասին» և «Քրեակատարողական ծառայության մասին»
Հայաստանի Հանրապետության մասին օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու
մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքների ընդունման անհրաժեշտությունը
պայմանավորված է տարբեր գործոններով, որոնք ստորև կներկայացվեն կարգավորող
հարաբերությունների խմբերով: Այդ խմբերից առաջինը, որ կարելի է նախանշել, դա այն է, որ
այս օրենքների ընդունման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է պատժից ազատման
կառուցակարգերի բարեփոխման և հստակեցման անհրաժեշտությամբ՝ հաշվի առնելով այն, որ
առկա են թե անհստակություններ տարբեր իրավական ակտերի միջև, և թե կառուցակարգերի
կատարելագործման և ժամանակի պահանջներին համապատասխանեցման
անհրաժեշտություն:

Օրենքով սահմանված պատժից ազատելու հիմքերից որոշները խնդրահարույց են: Այդ
խսկ պատճառով, քննարկվող նախագծերով անդրադարձ է կատարվում պատժից ազատման ոչ
բոլոր ինստիտուտներին: Նախագծերով փոփոխվում և լրացվում են
իրավահարաբերություններ, որոնք վերաբերում են՝

ա) պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելուն, պատժի չկրած մասն ավելի
մեղմ պատժատեսակով փոխարինելուն,

բ) ծանր հիվանդության պատճառով պատիժը կրելուց ազատելուն,

գ) պատիժը պայմանականորեն չկիրառելուն, դ)

պատիժը կրելը հետաձգելուն,

ե) ինչպես նաև ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց որոշ խնդիրներին:

Երկրորդ խումբը՝ օրենքների ընդունման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է
կալանավորված անձանց և դատապարտյալների իրավական կարգավիճակին վերաբերող
հարաբերությունների հստակեցման

անհրաժեշտությամբ:

Երրորդ խումբը՝ օրենքների ընդունման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է առանձին իրավահարաբերությունների զարգացման, բովանդակային կամ խմբագրական կատարելագործման համար, ինչպիսիք են. անչափահասների կալանքի տակ գտնվելու պայմանների, հանցագործությունները դասակարգելու, ինչպես նաև առանձին այլ իրավահարաբերություններ:

Չորրորդ խումբը՝ կապված է « քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգով հաստատված մոտեցումներին համապատասխանեցնելու, ինչպես նաև երեք իրավական ակտերի (ՀՀ քրեական, ՀՀ քրեական դատավարության և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքեր) միջև առկա հակասությունները վերացնելու անհրաժեշտության հետ:

Հինգերորդ խումբը՝ կապված է պրոբացիայի ծառայության ներդրման հետ: Վեցերորդ խումբ՝ «Քրեակատարողական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված կարգավորումները հստակեցնելու և կատարելագործելու հետ:

Յոթերորդ խումբ՝ ՀՀ քրեական և քրեակատարողական օրենսգրքերի առանձին հոդվածները կատարելագործելու նպատակով (խնդիրները մանրամասն՝ ստորև):

1. Իրավական ակտերի անհրաժեշտությունը /նպատակը/.

Առաջին խումբ.

ա) ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածով սահմանվում է որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման կարգը: Սահմանելով այն, ՀՀ օրենսդրությունն ամեն դեպքում, չի սահմանում այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք հնարավորություն կտան ամբողջությամբ ապահովել մարդու (դատապարտյալի) իրավունքներն ու ազատությունները, ինչպես նաև այն լիարժեք չէ միջազգային և եվրոպական չափանիշներին համապատասխանելու համար: Մասնավորապես, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալու դեպքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը մեկամսյա ժամկետում պարտադիր լսում է կարգապահական տույժ չունեցող դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը: Այսինքն, դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման համար որպես նախապայման է նշված կարգապահական տույժ չունենալու հանգամանքը: Կամ, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 4-րդ մասով ամրագրվում է, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի որոշումները ենթակա չեն բողոքարկման, բացառությամբ օրենքին հակասելու, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով սահմանված կարգի խախտմամբ ընդունվելու դեպքերի:

Նշված դրույթները հակասում են Եվրոպայի խորհրդի «Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին» Rec (2003)22 հանձնարարականի դրույթներին և «ՄԱԿ-ի Ազատագրված հետ կապ չունեցող միջոցների վերաբերյալ նվազագույն չափորոշիչ կանոններին» (Տոկիոյի կանոններ), հնարավորություն չեն տալիս նշանակված պատժին ծառայելու և հասնելու օրենքով սահմանված՝ անձի ուղղման, հանցագործությունների կանխարգելման նպատակներին, ինչպես նաև սահմանափակում են անձի, իր խախտված իրավունքները պաշտպանելու և վերականգնելու սահմանադրական իրավունքը: Ուստի, նշված նախագծերով ներկայացվող փոփոխությունները և լրացումները պայմանավորված են անձի սահմանադրական իրավունքներն իրականացնելու և պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտները միջազգային սահմանված չափանիշներին համապատասխանեցնելու անհրաժեշտությամբ:

բ) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն, եթե անձը հանցանք կատարելուց կամ դատավճիռ կայացնելուց հետո հիվանդացել է ծանր հիվանդությամբ, որը խոչընդոտում է պատիժը կրելուն, ապա դատարանը կարող է նրան ազատել պատիժը կրելուց՝ հաշվի առնելով կատարած հանցանքի ծանրությունը, դատապարտյալի անձը, հիվանդության բնույթը և այլ հանգամանքներ: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 432-րդ հոդվածի երրորդ մասի համաձայն, ծանր հիվանդությամբ հիվանդացած անձանց պատիժը հետազայում կրելուց ազատելու հարցը լուծելիս դատարանը հաշվի է առնում կատարված հանցագործության ծանրությունը, դատապարտյալի անձնավորությունը և այլ հանգամանքներ: Երկու նորմերում կան անորոշություններ, որոնք ուշադրության կարիք ունեն: Այսինքն, հիվանդության բնույթը դատարանը հաշվի է առնում առաջինի դեպքում, իսկ երկրորդի դեպքում՝ ոչ: Իհարկե, կարելի է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 432-րդ հոդվածի երրորդ մասում նշված «այլ հանգամանքներ» արտահայտությունը հասկանալ այնպես, որ այն կարող է ներառել դատապարտյալին պատժից ազատելուն առնչվող ցանկացած հանգամանք, ներառյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված «հիվանդության բնույթը»: Սակայն ցանկալի է, որ դատարանի կողմից նշված հարցի լուծման չափանիշներն առավել հստակ ձևակերպում ունենան, ինչը կբարձրացնի ընթացակարգի որոշակիությունը, դրա հետ մեկտեղ նաև այլ ներքին հակասություններ:

գ) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դատարանը պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս հաշվի է առնում հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, ինչպես նաև պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները: Եթե պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքների առումով օրենսդրական կարգավորումները հստակ են, ապա հանցավորի անձը բնութագրելու տեսանկյունից առաջանում են որոշակի խնդիրներ, այն է. արդյոք դատարանը դա պետք է կատարի ինքնուրույն՝ առանց որևէ մասնագիտական կառույցի եզրակացության, և եթե այո, ապա ինչ չափանիշներով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի ներկայիս կարգավորումները թույլ են տալիս ասելու, որ տվյալ խնդիրը դատարանը լուծում է ինքնուրույն և առանց որևէ չափանիշների ու պատճառաբանության: Դա այն դեպքում, երբ օրենքը որևէ

սահմանափակում չի նախատեսում նաև հանցագործությունների ծանրությամբ պայմանավորված, այսինքն՝ դատապարտյալի (օրենքն օգտագործում է «դատապարտյալ» բառը, որը պետք է փոխարինել «անձը» բառով, քանի որ պրոցեսուալ իմաստով դատարանը պատիժը պայմանականորեն չի կիրառում ամբաստանյալի նկատմամբ, երբ դեռ բացակայում է ուժի մեջ մտած դատական ակտը) նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտը տեսականորեն կարող է կիրառվել նույնիսկ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու դեպքում (չնայած ենթադրվում է, որ հնարավոր են դեպքեր, երբ դատարանը պատիժը պայմանականորեն չկիրառի հանցագործության այնպիսի մասնակիցների նկատմամբ, ովքեր ծանր հանցագործություններում ունեցել են երկրորդական դեր և առկա են հիմքեր ենթադրելու, որ անձը կարող է ուղղվել առանց պատիժ կրելու):

դ) Առկա են անհատականություններ « քրեական, ՀՀ քրեական դատավարության և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքերի միջև՝ դրույթներ, որոնք վերաբերում են պատիժը կատարելու հետաձգելու ինստիտուտին: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ են կատարել տվյալ իրավահարաբերությունները հստակեցնող փոփոխություններ:

Երկրորդ խումբ.

ա) Իրավահարաբերության սուբյեկտների վարքագծի, գործողությունների ազատության շրջանակները որոշվում է սահմանադրական երկու հիմնական կարգախոսով՝ «թույլատրվում է այն ամենը, ինչն արգելված չէ օրենքով» և «թույլատրվում է այն, ինչ սահմանված է օրենքով»: Նշված կարգախոսներն ունեն սահմանադրական ամրագրում: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով, իսկ 42-րդ հոդվածում ուղղակիորեն ամրագրված է, որ յուրաքանչյուր ոք ազատ է կատարելու այն, ինչն արգելված չէ օրենքով և չի խախտում այլոց իրավունքները և ազատությունները: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով: Նշված սահմանադրական նորմերից հստակ բխում է, որ պետական մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց համար կիրառելի է «թույլատրելի է այն ամենը ինչ սահմանված է օրենքով», իսկ պաշտոնատար անձ չհանդիսացող մարդու համար՝ «թույլատրվում է այն ամենը, ինչն արգելված չէ օրենքով»: Հասկանալի է, որ առաջին սկզբունքը սահմանափակում է պաշտոնատար անձի գործողությունների ազատությունը, եթե վարքագծի որևէ տարբերակ սահմանված չէ օրենքով, ապա պաշտոնատար անձն իրավասու չէ կատարել տվյալ գործողությունը, մինչդեռ երկրորդ կարգախոսը մարդուն տալիս է ազատության առավել լայն շրջանակ, մարդը կարող է կատարել ցանկացած գործողություն, եթե դա արգելված չէ օրենքով կամ չի խախտում է այլ մարդկանց իրավունքները և ազատությունները: Արդյոք դատապարտյալների համար գործում է «թույլատրվում է այն ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով» սահմանադրական սկզբունքը: ՄԱԿ-ի 1990թ. դեկտեմբերի 14-ի «Ազատագրվածների հետ վարվելու հիմնական սկզբունքների» 5-րդ կետում նշվում է, որ ազատագրվածներն օգտվում են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում, «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային

դաշնագրում և դրանց կից արձանագրություններում, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի այլ պակտետում արտացոլված մարդու բոլոր իրավունքներից և հիմնական ազատություններից: Անհրաժեշտ է այս սկզբունքների ամրագրումը կամ դրանց համապատասխանեցումը ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի, ինչպես նաև «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի առումով:

բ) Ըստ ՄԱԿ-ի 1955թ. Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների 32-րդ կետի 1-ին ենթակետի՝ խիստ բանտարկության կամ սննդի կրճատում նախատեսող պատիժները կարելի է նշանակել միայն բժշկի կողմից բանտարկյալին հետազոտելուց հետո, որը պետք է գրավոր հաստատի, թե բանտարկյալն ի վիճակի է այդօրինակ պատիժ կրելու: Համաձայն Եվրոպական բանտային կանոնների 38.1-րդ կետի՝ որպես պատիժ կարգապահական մեկուսարան տեղավորելը, ինչպես նաև ցանկացած այլ պատիժ, որը կարող է բացասական ազդել բանտարկյալի ֆիզիկական կամ հոգեկան առողջության վրա, կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, եթե բժիշկը բանտարկյալի բժշկական հետազոտումից հետո գրավոր կհավաստի, որ տվյալ բանտարկյալի առողջական վիճակը կարող է թույլ տալ նման պատժի կրում: Պետք է նշել, որ ո՛չ «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքը և ո՛չ էլ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը նման կարգավորում չեն պարունակում:

Անհրաժեշտ է նշված իրավական ակտերում կատարել համապատասխան փոփոխություններ՝ միջազգային այս սկզբունքներն ամրագրելու նպատակով:

գ) Ընդհանրապես միևնույն արարքի համար կրկին անգամ պատասխանատվության ենթարկելու արգելքը ինչպես մասնագիտական գրականության մեջ, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում առավելապես կապվում է այն անձին պատասխանատվության ենթարկելու հետ, ում դեմ ներկայացված է քրեական մեղադրանք: Խոսքն, ըստ էության, վերաբերում է non bis in idem երաշխիքին, որն ամրագրված է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի 1-ին մասում. «Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավագործության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան»: Նմանատիպ պահանջ է բովանդակում նաև ՀՀ Սահմանադրությունը. «Ոչ ոք չի կարող կրկին անգամ դատվել նույն արարքի համար» (22-րդ հոդվածի 7-րդ մաս): Դրա հետ միասին, գրեթե չի քննարկվում այն հարցը, թե արդյոք կարող է անազատության մեջ պահվող անձը քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից կրկին անգամ ենթարկվել պատասխանատվության նույն կարգապահական խախտումը թույլ տալու համար (քննարկվող սկզբունքի թե՛ սահմանադրական, թե՛ կոնվենցիոն ձևակերպումները նման հիմք չեն տալիս):

Այս հարցը որոշակի իրավական կարգավորման է ենթարկված միջազգային- իրավական փաստաթղթերով: Մասնավորապես, համաձայն ՄԱԿ-ի 1955թ. Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների 30- րդ կետի 1-ին ենթակետի՝ ոչ մի բանտարկյալ չի կարող կրկնակի պատժի ենթարկվել միևնույն զանցանքի համար:

Եվրոպական վերանայված բանտային կանոնների 63-րդ կետում արձանագրված է, որ բանտարկյալը չպետք է պատժվի երկրորդ անգամ միևնույն իրավախախտումը կատարելու համար: Նույնպիսի պահանջ է սահմանված նաև 1987թ. Եվրոպական բանտային կանոնների 36.1-րդ կետով:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի, «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի՝ նշված հարցի կապակցությամբ ունեցած կարգավորումը թերի է: Այս հարցի՝ ներպետական օրենսդրությամբ հստակ ամրագրելու անհրաժեշտության մասին խոսվում է Եվրոպական վերանայված բանտային կանոնների 63-րդ կետի վերաբերյալ Եվրոպական կոմիտեի մեկնաբանություններում: Անհրաժեշտ է հստակեցնել «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումները:

դ) Եվրոպական վերանայված բանտային կանոնները կարևոր պահանջներ են բովանդակում՝ կապված կարգապահական խախտում թույլ տված բանտարկյալների իրավունքների ապահովման հետ: Մասնավորապես, ըստ այդ կանոնների 59-րդ կետի՝ կարգապահական խախտումների մեջ մեղադրվող բանտարկյալները պետք է՝

- իրենց հասկանալի լեզվով անհապաղ և մանրամասն տեղեկացվեն իրենց նկատմամբ առաջ քաշված մեղադրանքների մասին.
- ունենան բավարար ժամանակ և հնարավորություններ իրենց պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար.
- հնարավորություն ունենալ պաշտպանել իրենց անձամբ կամ իրավաբանական օգնության դիմելու միջոցով, եթե դա են պահանջում արդարադատության շահերը.
- հնարավորություն ունենալ պահանջել վկաների ներկայություն և ունենալ նրանց հարցաքննելու կամ իրենց անունից հարցաքննելու հնարավորություն.
- ունենան թարգմանչի անվճար օգնության հնարավորություն, եթե նրանք չեն հասկանում լեզուն, որով անցկացվում է դատավարությունը կամ չեն կարող խոսել այդ լեզվով:

Ըստ ՄԱԿ-ի Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների 30-րդ կետի 2-րդ և 3-րդ ենթակետերի՝ «Ոչ մի բանտարկյալ չի կարող պատիժ կրել, եթե նախապես չի տեղեկացվել այն զանցանքի մասին, որով իրեն մեղադրում են և չի ստացել իրեն արդարացնելու պատշաճ հնարավորություն: Իրավասու իշխանություններն այդ բնույթի յուրաքանչյուր գործ պետք է մանրազնին քննության ենթարկեն: Այնտեղ, ուր դա անհրաժեշտ է և իրագործելի, բանտարկյալին պետք է թարգմանչի միջոցով սեփական պաշտպանությամբ հանդես գալու հնարավորություն տալ»: Նմանատիպ պահանջ սահմանում է ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 1988 թվականի դեկտեմբերի 9-ի 43/173 բանաձևով հաստատված «Որևէ ձևով ձերբակալվող կամ կալանավորվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածուի» 30-րդ սկզբունքը:

Նշված պահանջներն, ըստ Էության, հանդիսանում են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում ամրագրված արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրատարրերը: Եվրոպական բանտային կանոնները, փաստորեն, պետություններից ուղղակիորեն

պահանջում են դրանք կիրառել նաև անազատության մեջ պահվող անձանց կողմից թույլ տրված կարգապահական խախտումների համար տույժեր կիրառելիս:

Անհրաժեշտ է հստակեցնել ՀՀ օրենսդրության՝ դատապարտյալների կամ կալանավորվածների կողմից թույլ տված կարգապահական խախտումների վերաբերյալ վարույթների քննության ընթացքում արդար դատաքննության իրավունքի որևէ բաղադրատարրի կիրառման հնարավորության նախատեսումը: Այսպես, Եվրոպական վերանայված բանտային կանոնների 57-րդ կետը պահանջում է ներպետական օրենսդրությամբ կարգապահական խախտումների վերաբերյալ լուծման անցկացման համար հստակ ընթացակարգի սահմանում: Ավելին, ըստ նշված կանոնների 57-րդ կետի վերաբերյալ Հանցագործությունների հիմնահարցերի եվրոպական կոմիտեի մեկնաբանությունների՝ այդ կանոնները պետք է հստակ սահմանված լինեն և, բանտարկյալները պետք է նախապես ծանոթ լինեն այդ կանոններին: Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության ՄԱԿ-ի կանոնները նույնպես պահանջում են կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հստակ ընթացակարգերի, ենթադրյալ խախտման մասին նախապես պատշաճ կերպով տեղեկացվելու, սեփական պաշտպանությունը կազմակերպելու պատշաճ հնարավորության սահմանում (68-70-րդ կետեր):

Եվրոպական բանտային կանոնների 36.3-րդ կետի համաձայն՝ բանտարկյալը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել պայմանով, որ նրան նախապես հայտնվի իրեն վերագրվող իրավախախտման մասին և հնարավորություն տրվի հանդես գալ իր պաշտպանությամբ:

ե) Ինչպես « քրեակատարողական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածում, այնպես էլ «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ, օրենքի 44-րդ հոդվածում խոսվում է պատիժը կատարող մարմնի կամ հիմնարկի և կալանավորվածներին պահելու վայրերի վարչակազմերի միայն գործողությունները բողոքարկելու մասին: Նման կարգավորումը անարդարացիորեն նեղացնում է դատապարտյալների ու կալանավորված անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման շրջանակները, որն անհրաժեշտ է հստակեցնել: **Էրրորդ խումբ.**

ա) Նախագծերով նախատեսվում է նաև հստակեցնել ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց պատժի կրման պայմաններին վերաբերող իրավահարաբերություններ, քանի որ դրանք կարգավորող, մասնավորապես անջատ պահելու սկզբունքների վերաբերող նորմերում առկա են որոշակի թերկարգավորվածություններ, անհստակություններ և ոչ նպատակահարմար լուծումներ:

բ) ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի առաջին մասով սահմանվում են դատապարտյալների՝ անջատ պահելու սկզբունքները, մասնավորապես, նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված է, որ անչափահասները անջատ են պահվում չափահասներից, բացառությամբ օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերի: Իսկ նշված իրավանորմը նախատեսում է, որ որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անչափահասը մինչև պատժի ժամկետը լրանալը պատիժը կրում է մինևույն ուղղիչ

հիմնարկում, բայց ոչ ավելի, քան նրա քսանմեկ տարեկան դառնալը, եթե բացասական վարքագիծ չի դրսևորում: Նման հնարավորություն «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված չէ անչափահաս կալանավորված անձանց համար, որը նպատակահարմար է ունենալ:

գ) Ներկայումս ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով կալանք պատժատեսակի դատապարտված անձին օրենսգրքի 80-րդ հոդվածով նախատեսված անձնական բացառիկ հանգամանքների դեպքում կարող է տրամադրվել միայն կարճատև տեսակցություն կամ թույլատրվել օգտվել հեռախոսակապից, մինչդեռ սոցիալ-հոգեբանական տեսանկյունից լուրջ խնդիր է առաջանում, երբ կալանք պատժատեսակի դատապարտված անձը պատժի կրման ընթացքում կորցնում է մերձավոր ազգականին և չի կարողանում մասնակցել նրա հուղարկավորությանը: Նման իրավունք վերապահված է միայն որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց, սակայն ավելի մեղմ՝ կալանք պատժատեսակով դատապարտված անձին անձնական բացառիկ հանգամանքների դեպքում կարճաժամկետ մեկնում նախատեսված չէ:

դ) ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 19-րդ հոդվածով սահմանվում է հանցագործությունների տեսակները, համաձայն որի՝ ըստ բնույթի և հանրության համար վտանգավորության աստիճանի՝ հանցագործությունները դասակարգվում են ոչ մեծ ծանրության, միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների: Հոդվածի բովանդակությունից պարզ է դառնում, որ չնայած հանցագործությունների դասակարգման հիմքում արարքի բնույթն ու վտանգավորության աստիճանը որպես չափանիշ դրված լինելուն, դասակարգումն իրականացվում է ըստ հանցագործության համար Օրենսգրքով սահմանված պատժաչափի՝ սահմանելով հանցագործությունների ծանրության աստիճանները, հիմք ընդունելով Օրենսգրքի Հատուկ մասով սահմանված կոնկրետ հանցագործության համար նախատեսված առավելագույն պատժաչափը:

Այս մոտեցումն առաջին հայացքից պարզ է: Թվում է, թե Օրենսգրքով տրված է համապատասխան կարգավորում, որն ընդունված է նաև մի շարք այլ երկրների քրեական օրենսգրքերի կողմից: Սակայն տեսական և գործնական վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ տրված կարգավորումը տարընթերցումների տեղիք է տալիս և հանգեցնում որոշ խնդիրների:

Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հանցագործության նախապատրաստության համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել Օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի կեսը: Իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հանցափորձի համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել Օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի երեք քառորդը: Օրենսդրական հստակ կարգավորման բացակայության արդյունքում, օրինակ՝ առանձնապես ծանր հանցագործության հանցափորձի համար նշանակված պատիժը շատ հաճախ համապատասխանում է ավելի նվազ ծանրության աստիճանի համար սահմանված պատժաչափին, սակայն հիմք ընդունելով Օրենսգրքի 33-րդ

հողվածի 3-րդ մասը, գործնականում այն երբեմն որակվում է որպես առանձնապես ծանր հանցագործություն:

Քրեական քաղաքականությանն անդրադառնալիս, ներկայումս պետք է նաև հաշվի առնել տնտեսական արդյունավետության գործոնը՝ երկիրը չունի անսահմանափակ քանակությամբ ռեսուրսներ, որպեսզի հանցափորձի և ավարտված հանցագործության համար նշանակի նույն խստության պատիժ: Բացի այդ, հանցափորձի կամ հանցագործության նախապատրաստության, ծանրության աստիճանի հստակ սահմանումը (նույն ձևով հիմք ընդունելով Օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով սահմանված պատժաչափը), ոչ միայն կիստակեցնի կոնկրետ հանցագործության տեսակը՝ դրա նախապատրաստության կամ փորձի դեպքում, այլ նաև հնարավորություն կտա լուծելու նման դեպքերում դատապարտված անձի նկատմամբ պատժի նշանակման, պատժի կրման և պատժից ազատման հետ կապված մի շարք խնդիրներ: Ավելին, հարցի օրենսդրական կարգավորումը բխում է նաև Օրենսգրքի տրամաբանությունից: Այսպես, եթե Օրենսգրքով հստակ սահմանվում են հանցագործության տեսակները՝ հիմք ընդունելով կոնկրետ պատժի չափը, ապա հանցափորձը և հանցագործության նախապատրաստությունը պետք է հստակ դասակարգվեն ևս նույն ձևով՝ հենց պատժաչափից էլ ելնելով, քանի որ Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածով հստակ սահմանվում է պատժաչափ (ավելի շուտ՝ այն հաշվարկելու սկզբունքը) թե հանցափորձի, և թե հանցագործության նախապատրաստության համար:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մի շարք երկրների օրենսդրությամբ, տրված է խնդրի նույնանման՝ ոչ հստակ կարգավորում, ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքով է: Մի շարք երկրների օրենսդրությամբ էլ, չավարտված հանցագործությունը որակվում է որպես նույն ծանրության հանցագործություն՝ ինչ որ ավարտված հանցագործությունը:

Օրենսդրական քննարկվող առաջարկով հանցափորձի կամ հանցագործության նախապատրաստության ծանրության աստիճանի հստակ սահմանումը բխում է նաև այսօր երկրում իրականացվող բարեփոխումներից և հանդիսանում է ևս մեկ քայլ՝ դեպի քրեական համակարգում մարդասիրության սկզբունքի ամրապնդումը:

Ի վերջո, հանցափորձի և հանցագործության նախապատրաստության օրենսդրորեն հստակ դասակարգումն անհրաժեշտ է նաև Օրենսգրքի 5-րդ հոդվածով ամրագրված օրինականության սկզբունքի (արարքի հանցավորությունը, դրա պատժելիությունը և քրեաիրավական այլ հետևանքները որոշվում են միայն քրեական օրենքով, քրեական օրենքն անալոգիայով կիրառելն արգելվում է ամբողջականությունն ու լիարժեքությունն ապահովելու նպատակով: **Չորրորդ խումբ.**

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը ներկայումս կարգավորում է հարաբերություններ, որոնք վերաբերում են պատժի կատարման փուլին: Կարգավորման առարկայի տեսանկյունից գուցե ավելի նպատակահարմար կլիներ, որ այդ հարաբերությունները կարգավորվեին ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով: Ասվածն իր վառ արտացոլումն է գտել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգով և նախագծով, որով հաստատված մոտեցումներին համապատասխանեցնելու նպատակով էլ պայմանավորված է իրավական ակտի ընդունման անհրաժեշտությունը:

Տվյալ խմբում առկա հարաբերությունները վերաբերում են նաև այն հանգամանքին, որ անհրաժեշտ է երեք իրավական ակտերի (ՀՀ քրեական, ՀՀ քրեական դատավարության և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքեր) միջև առկա հակասությունները վերացնել: **Հինգերորդ խումբ.**

ՀՀ Նախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ Ն4-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված միջոցառումների ցանկում որպես քրեական արդարադատության և քրեական պատիժների համակարգի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված առաջնային միջոցառում սահմանված են քրեակատարողական համակարգի բարեփոխումները, որտեղ ամրագրված է նաև ՀՀ արդարադատության նախարարության ենթակայությամբ գործող պորբացիայի պետական ծառայության ստեղծման անհրաժեշտությունը: **Վեցերորդ խումբ.**

«Քրեակատարողական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի ընդունման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով, նախ՝ քրեակատարողական ծառայության գործունեության ընթացքում ծագել են հարցեր, որոնց կանոնակարգումները պետք է կատարելագործել կամ նպատակահարմարությունից ելնելով՝ փոփոխել, երկրորդ՝ կան հարաբերություններ, որոնք կանոնակարգված չեն՝ անհրաժեշտ է դրանք կանոնակարգել, երրորդ՝ անհրաժեշտ են կատարել խմբագրական կամ հստակեցման բնույթի փոփոխումներ կամ լրացումներ: Մասնավորապես (չանդրադառնալով օրենքում տեղ գտած խմբագրական և հստակեցման բնույթ ունեցող, ինչպես նաև նպատակահարմարությունից բխող որոշ դրույթների), նախագծի 3-րդ հոդված, ոչ սկզբունքային փոփոխություններով հստակեցվել են ծառայության՝ օրենքով նախատեսված այնպիսի կարգավորումներ, որոնք վերաբերում են ծառայության նպատակին, խնդիրներին և գործառնություններին, ծառայության կենտրոնական և տարածքային մարմիններին, քրեակատարողական հիմնարկներին և ծառայության համակարգում գործող հիմնադրամին:

Նախագծի 4-րդ հոդված, այս հոդվածով նախատեսվող նորամուծությունն այն է, որ ինչպես քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնի, այնպես էլ քրեակատարողական հիմնարկների կառուցվածքը և հաստիքացուցակները, հիմնարկների դեպքում նաև դրանց տեսակները և լրակազմերը պետք է հաստատի Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Նախագծի 5-րդ, 6-րդ և 7-րդ հոդվածներ, քրեակատարողական ծառայության ընդհանուր նկարագրով անհրաժեշտ է սահմանել, թե որ պաշտոնատար անձն է ղեկավարում ծառայությունը: Օրենքի «վարչության պետ», «վարչություն» բառերը համապատասխանաբար, համապատասխան հոլովածներով «ծառայության պետ» և «ծառայության կենտրոնական մարմին» բառերով փոխարինելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որ օրենքով նախատեսված խնդիրների իրականացումն ապահովում է քրեակատարողական ծառայությունը: Իսկ Օրենքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ քրեակատարողական ծառայության և քաղաքացիական հատուկ ծառայության գործունեությունը ղեկավարում և հսկում է քրեակատարողական վարչության

պետը: Այսինքն՝ քրեակատարողական վարչության պետը միաժամանակ հանդիսանում է քրեակատարողական ծառայության պետ: Տեղին է տվյալ պաշտոնի անվանումը պայմանավորել ոչ թե ծառայության ստորաբաժանման (կենտրոնական մարմնի) անվանումով, այլ բուն ծառայությամբ: Նշվածը հանգեցնում է «քրեակատարողական վարչության պետի տեղակալ» բառերը «քրեակատարողական ծառայության պետի տեղակալ» բառերով փոխարինելու անհրաժեշտությանը: Օրենքի 6-րդ հոդվածով տրվում է քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնի հասկացությունը, մինևույն ժամանակ նշված հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմինը Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչություն, այսինքն՝ քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմինն ունի երկու անվանում՝ «քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմին» և «քրեակատարողական վարչություն»: Քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմինն երկու անվանում տալու անհրաժեշտությունն չկա (անկախ վերջինիս կազմակերպարարական ձևից), ուստի ներկայացվող նախագծով անհրաժեշտ է «քրեակատարողական վարչություն» բառերը փոխարինել «քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմին» բառերով:

Նախագծի 8-րդ հոդված, աշխատանքային համապատասխան փորձ չունենալու դեպքում ծառայությունում պաշտոնի նշանակելիս որոշակի խնդիրներ են առաջանում, երբ համապատասխան դասընթացները կազմակերպվում են մեկ ամսով, ուստի նպատակահարմար է դրանք աստիճանաբար (ֆինանսական միջոցների հնարավորության ավելացմանը զուգահեռ) երկարաձգել մինչև երկու ամիս՝ այն ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով: Բացի այդ, ծառայությունում լինում են թափուր պաշտոններ, որոնց կապակցությամբ ներկայացվում են ոչ մեկ դիմում: Իսկ այդ իրավիճակներում ընտրություն կատարելու անհրաժեշտություն է ծագում, որի դեպքում էլ մրցույթի միջոցով այն իրականացնելն ավելի արդյունավետ կլինի:

Նախագծի 9-րդ և 15-րդ հոդվածներ, նախատեսվում է ընդլայնել ՀՀ արդարադատության նախարարի լիազորություններն այն հաշվով, որպեսզի վերջինս, քրեակատարողական ծառայության պետի տեղակալներին և քրեակատարողական հիմնարկների պետերին պաշտոնի նշանակելու և պաշտոնից ազատելու լիազորությունից բացի, իրավասու լինի նաև (այդ թվում՝ սեփական նախաձեռնությամբ) պաշտոնի նշանակել և պաշտոնից ազատել քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնի բաժնի պետերին: Նման մոտեցումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ քրեակատարողական հիմնարկի պետ և քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնի բաժնի պետ պաշտոնները նույն աստիճանի են: Տվյալ հանգամանքը ոչ միայն նպատակահարմար է, այլ նաև անհրաժեշտ, որպեսզի որոշ չափով մեծանա նաև հնարավորությունները Օրենքի 21-րդ հոդվածով սահմանված ռոտացիան իրականացնելիս:

Նախագծի 10-րդ հոդված, տվյալ հոդվածով նախատեսված հիմնական նորամուծությունն այն է, որ աստիճանական փոփոխություն է կատարվում բանտային համակարգի կադրային քաղաքականության մեջ, այսինքն՝ դա էիս անդամակցությամբ պայմանավորված համակարգի ապառազմականացման շարունակության դրսևորումն է

(նախորդ մեծ փոփոխությունը քաղաքացիական հատուկ ծառայողների ինստիտուտի՝ դեռևս չարունակվող ներդրումն էր): Ասվածը վերաբերում է նրան, որ բանտային համակարգերի ներկայիս միջազգային զարգացումների համաձայն, այդ համակարգերը պետք է ունենան ավելի շատ սոցիալական, քան ուժային բնույթ:

Նախագծի 12-րդ հոդված. Օրենքի 19-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ արտահերթ ատեստավորումն անցկացվում է քրեակատարողական ծառայության կենտրոնական մարմնի պետի պատճառաբանված հրամանի հիման վրա: Նախագծով նման իրավասություն վերապահվել է նաև Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարին, քանի որ իրականացվող վերահսկողության (ներառյալ՝ ուսումնասիրություններ և ծառայողական քննություններ) արդյունքում ստեղծվում են իրավիճակներ, երբ կասկածելի են լինում ծառայողների մասնագիտական գիտելիքներն ու ունակությունները: Նման դեպքերում նպատակահարմար է լինում նաև արտահերթ ատեստավորումն անցկացնելը: Տվյալ հոդվածով սահմանվել են նաև ատեստավորման հանձնաժողովի կազմավորման չափորոշիչներ:

Նախագծի 13-րդ հոդված. տվյալ հոդվածով կարգավորվել են մասնագիտական գիտելիքների և աշխատանքային ունակությունների կատարելագործման նպատակով քրեակատարողական ծառայողի գործուղումների դեպքերում առաջացող՝ Օրենքով չկարգավորված հարաբերությունները:

Նախագծի 14-րդ հոդված, տվյալ հոդվածով էլ ավելի են հստակեցվել քրեակատարողական ծառայողների ռոտացիային վերաբերող հարաբերությունները, քանի որ դրանք թերկարգավորված էին:

Նախագծի 7-րդ, 18-րդ և 19-րդ հոդվածներ, սկզբունքային փոփոխություններ չկատարելով հստակեցվել են նախարարի, ծառայության կենտրոնական մարմնի և քրեակատարողական հիմնարկի պետի, ինչպես նաև ծառայողների լիազորությունները:

Նախագծի 22-րդ և 23-րդ հոդվածներ, անհրաժեշտ է հստակեցնել տվյալ՝ ծառայողների նկատմամբ խրախուսանքի և կարգապահական տույժերի կիրառմանը վերաբերող կարգավորումները՝ հստակեցնելով նաև դրանք կիրառող պաշտոնատար անձանց լիազորությունները: Միաժամանակ, սահմանվել են խրախուսանքի այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են՝ պատվոգրով պարգևատրումը, մեդալով պարգևատրումը (կրծքանշանով պարգևատրումը Օրենքով առկա է), լրացուցիչ արձակուրդի տրամադրումը: Սահմանվել է նաև կարգապահական այնպիսի տույժի միջոց, ինչպիսին է՝ պաշտոնին ոչ լրիվ համապատասխանելու մասին զգուշացումը:

Նախագծի 27-րդ հոդված, ծառայության գրավչության տեսանկյունից անհրաժեշտ է նաև համապատասխան վերաբերմունք ցուցաբերել նաև ծառայությունից արձակված անձանց նկատմամբ, որի փորձն էլ կատարված է տվյալ հոդվածով նախատեսված դրույթով (չնայած նրան, որ դրույթն ունի դեկլարատիվ բնույթ):

Նախագծի 32-րդ հոդված, հստակեցվել են ատեստավորման հանձնաժողովի կազմավորման գործընթացը՝ որոշակի չափով սկզբունքներ և չափորոշիչներ սահմանելով Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի

Նախագծի 33-րդ հոդված, քաղաքացիական հատուկ ծառայողի համար նախատեսված խրախուսանքի միջոցների ցանկը մասամբ (ամբողջությամբ չի համապատասխանեցվել, քանի որ մյուս տեսակները նպատակահարմար է նախատեսել միայն քրեակատարողական ծառայողներին) համապատասխանեցվել է քրեակատարողական ծառայողի համար Օրենքով սահմանված խրախուսանքի միջոցների ցանկին:

Ցուբերորդ խումբ.

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ և 54-րդ հոդվածների կանոնակարգումների փոփոխումները պայմանավորված է ինչպես պրոբացիայի ծառայության ներդրմամբ (պատիժը կատարող մարմնի սահմանմամբ), այնպես էլ ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր 23.04.2013 թվականի ՄԴՈ-1082 որոշմամբ ճանաչվելու հանգամանքով: Անհրաժեշտ է տվյալ հակասությունը վերացնել:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 354-րդ հոդվածի փոփոխությունը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ նշված հոդվածով պատասխանատվություն չի նախատեսվում քրեակատարողական հիմնարկի սահմաններից դուրս տեղաշարժվելու թույլտվություն ունեցող դատապարտյալների տեղաշարժման թույլտվության ժամկետի ավարտից հետո քրեակատարողական հիմնարկ չվերադառնալու և դրանով իսկ պատժի կրումից խուսափելու համար, ինչպես նաև այն կալանավորված անձի նկատմամբ, ով ստացել է կարճաժամկետ մեկնման իրավունք և ժամկետը լրանալուց հետո խուսափում է քրեակատարողական հիմնարկ վերադառնալուց: Այս հարաբերությունների իրավական տվյալ ակտով կարգավորումը անհրաժեշտ է և նպատակահարմար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 355-րդ հոդվածում լրացում կատարելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն հիմնավորմամբ, որ քրեակատարողական հիմնարկի կամ ձերբակալվածներին պահելու վայրի սահմաններից դուրս պահախմբի կողմից հսկվող վայրից կամ պահախմբով փոխադրելիս կամ ուղեկցելիս ազատագրվման դատապարտված, կալանավորված կամ ձերբակալված անձի կողմից հնարավոր փախուստի դեպքի համար պատասխանատվություն չի նախատեսվում:

2. Կարգավորման հարաբերությունների ներկա վիճակը և առկա խնդիրները.

Առաջին խումբ.

ա) ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատագրվման դատապարտված անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման կարգը, համաձայն որի պատժի ժամկետի՝ օրենքով սահմանված մասը լրանալու դեպքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը մեկամսյա ժամկետում պարտադիր լսում է կարգապահական տույժ չունեցող դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը: Ըստ էության, դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը քննելու

կարևոր նախապայման է (բացի օրենքով հստակ սահմանված պատժի մասը լրանալը) դատապարտյալի կարգապահական տույժ չունենալու հանգամանքը: Այս մոտեցումը ժամանակավրեպ է և հնարավորություն չի տալիս ամբողջությամբ և նպատակային իրականացնել պատժի առաջնային նպատակներից մեկի՝ անձի ուղղմանը խթանելով:

Ազատագրկման ձևով պատիժ կրող դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը որոշելիս առավել կարևորություն պետք է տրվի պատիժը կատարող հիմնարկում դատապարտյալի դրսևորած վարքին: Դրսևորած վարքի բնույթից կախված՝ որոշ դատապարտյալներ կարող են նույնիսկ չներկայացվել պայմանական վաղաժամկետ ազատման: Այսինքն, որոշումներ կայացնելիս Հայաստանում առավել կարևորվում են պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը որոշելուց առաջ տեղի ունեցած հանգամանքները: Այդ վարքը գնահատելիս հաշվի է առնվում կարգապահական տույժի առկայությունը կամ բացակայությունը, դատապարտյալի հետ կատարված աշխատանքները և դրանց ներգործությունը, որի հիման վրա քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը նաև կարծիք է հայտնում դատապարտյալի ուղղված լինելու աստիճանի վերաբերյալ:

Անցյալում տեղի ունեցած հանգամանքները՝ դատապարտյալի վարքը, նրա հետ կատարված աշխատանքները և դրանց արդյունքները կարող են հիմք հանդիսանալ դատապարտյալի հետագա վարքի վերաբերյալ կանխատեսումներ անելու համար: Սակայն կանխատեսումներ անելիս միայն կարգապահական տույժի առկայության կամ բացակայության հանգամանքը բավարար չէ, քանի որ կարգապահական խախտումները կարող են ունենալ վտանգավորության տարբեր աստիճաններ և դրդապատճառներ: Պետք է կարևորվի ոչ թե տույժ ունենալու հանգամանքը, այլ այն, թե ինչ պայմաններում, և ինչ արարքի համար է դատապարտյալը ենթարկվել կարգապահական տույժի:

Մարդասիրության սկզբունքին համապատասխան, օրենքը դատարանին հնարավորություն է տալիս պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատել կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինել, այն անձանց, ովքեր իրենց դրսևորած և կանխատեսելիք վարքագծով թույլ են տալիս եզրակացնելու, որ հետագա ուղղման գործընթացը կարող են անցնել ոչ ազատագրկման ձևով պատժի կրմամբ: Սակայն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատումը չպետք է պայմանավորել միայն դատապարտյալի ուղղման աստիճանի հետ, այլ դատապարտյալի՝ հասարակություն վերադառնալու և օրինապահ կյանքով ապրելու պատրաստվածության աստիճանով:

Եվրոպայի Խորհրդի «Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին» Rec (2003)22 հանձնարարականի 18-րդ կետի համաձայն դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը քննելիս պետք է որպես չափանիշ վերցնել դատապարտյալի անձնային հատկանիշները, սոցիալական, տնտեսական իրավիճակը, ինչպես նաև վեր ակ անգն ո դա կան ծրագրերին մասնակցելու հնարավորությունը:

Պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը միջին, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատագրկման դատապարտված անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ միջնորդագիր

ներկայացնելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում որոշումը ներկայացնում է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի հավանությանը: Անկախ հանձնաժողովի հավանությունը ստանալու դեպքում միայն հիմնարկի վարչակազմը միջնորդագիրը կարող է ներկայացնել դատարան: Անկախ հանձնաժողովի՝ հավանություն չտալու մասին որոշումն ստանալու դեպքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը քննարկում է հավանություն չստանալու որոշումը կայացվելուց երեք ամիս անց:

Մինչդեռ ժամանակ, նշված հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովի որոշումները ենթակա չեն բողոքարկման, բացառությամբ օրենքին հակասելու, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով սահմանված կարգի խախտմամբ ընդունվելու դեպքերի: Այսպիսով, դատապարտյալը, որի նկատմամբ կարող է կիրառվել պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով ինստիտուտը, զրկված է սահմանադրորեն ամրագրված՝ իր խախտված իրավունքները պաշտպանելու հնարավորությունից: Այսինքն, դատապարտյալը, ստանալով հիմնարկի վարչակազմի միջնորդագրին հավանություն չտալու մասին անկախ հանձնաժողովի որոշումը, զրկված է այն բողոքարկելու իրավունքից և ստիպված է սպասել ևս 3 ամիս, մինչև կրկին անգամ կքննարկվի իրեն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը:

Բացի այդ, անկախ հանձնաժողովի որոշումը բողոքարկելու իրավունքի սահմանափակումը հակասում է նաև Եվրոպայի Խորհրդի «Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին» Rec (2003)22 հանձնարարականի դրույթներին և «ՄԱԿ-ի Ազատագրված հետ կապ չունեցող միջոցների վերաբերյալ նվազագույն չափորոշիչ կանոններին» (Տոկիոյի կանոններ): Մասնավորապես, ԵԽ «Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին» հանձնարարականի 33-րդ կետի համաձայն դատապարտյալը պետք է իրավունք ունենա ընդունված որոշումները, ինչպես նաև ընթացակարգային խախտումները բողոքարկել վերադաս անկախ որոշում կայացնող մարմին:

Նույն դրույթն ամրագրված է նաև «ՄԱԿ-ի Ազատագրված հետ կապ չունեցող միջոցների վերաբերյալ նվազագույն չափորոշիչ կանոններով» (3.6 կետ):

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 3-րդ մասում առաջարկվող փոփոխության արդյունքում հստակ տարբերակում կդրվի քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու և պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ անկախ հանձնաժողովներին ներկայացվող միջնորդագրերի միջև:

«Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի Նախագծով առաջարկվում է Էականորեն կատարելագործել պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու

ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը՝ համապատասխան իրավական կարգավորումները զուգահեռ պահելով պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կառուցակարգին: Մասնավորապես, ի տարբերություն ներկայիս կարգավորման՝ ընդլայնվում են դրա կիրառման շրջանակները՝ ներառելով բոլոր ծանրության հանցագործությունները կատարած անձանց, բացառությամբ ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց (այստեղ նկատի է առնվում այն, որ, չնայած այս կառուցակարգի համեմատ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի ավելի բարվոք լինելուն, պատիժն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման ինստիտուտի կիրառումից առժամանակ անց բացակայում է որևէ իրավական հետևանք): Ուստի այս փոփոխությունների արդյունքում էականորեն կընդլայնվի « քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածով սահմանված կառուցակարգի գործնական կիրառման հնարավորությունը, այդ թվում՝ ի համեմատ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման: Բացի այդ, նախագծով յուրաքանչյուր ծանրության հանցագործության համար նախատեսվում է ազատազրկման ձևով պատիժ կրելու փաստացի ժամկետ, որը կրելուց հետո միայն դատապարտյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտը: Հստակ սահմանվում է նաև պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելիս տուգանքի և հանրային աշխատանքների հաշվարկման կարգը:

«Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով նախ վերացվում են պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելիս տուգանքի և հանրային աշխատանքների նշանակման հնարավորության հետ կապված անհստակությունները և դրանք նախատեսող հոդվածներում (51-րդ և 54-րդ հոդվածներ) հատուկ նշվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի կիրառման ժամանակ դրանց նշանակման հնարավորությունը: Միաժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածում կատարվում են որոշակի ճշգրտումներ տփալ պատժատեսակի նշանակման և կատարման, ինչպես նաև համապատասխան սուբյեկտների կապակցությամբ:

բ) Համաձայն օրենսդրության, հիվանդ դատապարտյալին պատժից ազատելու հիմքը տփալ դատապարտյալի մոտ պատիժը կրելուն խոչընդոտող հիվանդության առկայությունն է: Օրենսդրությունից բխում է, որ ՀՀ կառավարության 2006թ. մայիսի 26-ի թիվ 825-Ն որոշմամբ ամրագրված ծանր հիվանդություններից յուրաքանչյուրն ինքնին խոչընդոտ են հանդիսանում պատիժը կրելու հարցում: Այսինքն, եթե դատապարտյալի ախտորոշումը համապատասխանում է թիվ 825-Ն որոշմամբ սահմանված հիվանդությունների ցանկում սահմանված որևէ հիվանդությանը, ապա այն հարցը, թե արդյոք տփալ հիվանդությունը խոչընդոտում է դատապարտյալի կողմից պատիժը կրելուն չի կարող առանձին քննարկման առարկա դառնալ որևէ մարմնի կողմից: Մինչդեռ, դատապարտյալին ծանր հիվանդության պատճառով պատժից ազատելու վերաբերյալ դատարան միջնորդություն ներկայացնելիս անհրաժեշտ է անշեղորեն ղեկավարվել ՄԻԵԴ-ի՝ անձի ազատության սահմանափակմանը վերաբերող չափանիշներով: ՄԻԵԴ-ը («Խուզորբինս ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության» գործով, բողոք թիվ 59696/00, 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի որոշում) անդրադառնալով անձին ազատությունից զրկելու չափանիշների հարցին նշել է, որ բացառիկ դեպքերում, երբ

ազատագրվածի առողջական վիճակը բացարձակապես անհամատեղելի է նրան անազատության մեջ պահելու հետ, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը պահանջում է ազատ արձակել նման անձին որոշակի պայմաններով: Առկա են երեք տարրեր, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել անձին անազատության մեջ պահելու պայմանների և նրա առողջական վիճակի համապատասխանության հարցը քննարկելիս (տես՝ Եվրոպական դատարանի որոշում «Մուլիգելն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործով, բողոք թիվ 67263/01)՝ անձի առողջական վիճակը, ազատագրվման վայրերում ցույց տրվող բժշկական օգնության և սպասարկման պատշաճ բնույթը, ազատության սահմանափակման կիրառման նպատակահարմարությունը՝ հաշվի առնելով անձի առողջական վիճակը:

Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը, սակայն, չի կարող մեկնաբանվել որպես առողջական վիճակի պատճառով
պատժից ազատելու ընդհանուր պարտավորություն: Այն ավելի շուտ պետական իշխանության մարմիններին պարտավորեցնում է ապահովել ազատագրվածների ֆիզիկական բարեկեցությունը: ՄԻԵԴ-ը միաժամանակ ընդունում է այն փաստը, որ ազատագրվման վայրերում ցույց տրվող բժշկական օգնությունը ոչ միշտ կարող է լինել այն մակարդակի, ինչպես մնացած բնակչության համար նախատեսված լավագույն բժշկական հաստատություններում (տես՝ Եվրոպական դատարանի Մեծ Պալատի որոշում «Կուդլան ընդդեմ Լեհաստանի» գործով, բողոք թիվ 30210/96): Վերոգրյալից հետևում է, որ անձի ազատության սահմանափակման (տվյալ դեպքում պատիժը հետագայում կրելուց նրան ազատելու) չափանիշների հարցում ինչպես ՀՀ, ազգային օրենսդրությունը, այնպես էլ Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը առավելապես կարևորում են նախ անձի առողջական վիճակը (քրոնիկ հոգեկան կամ այլ ծանր հիվանդություն, որը համապատասխանում է թիվ 825-ն որոշման «Պատիժը կրելուն խոչընդոտող ծանր հիվանդությունների» թիվ 2 հավելվածում նշված ցանկին), այնուհետև այն, թե որքանով է հնարավոր ազատագրվման վայրերում ապահովել պատշաճ բժշկական օգնություն և սպասարկում (հիվանդություն, որն արգելք է հանդիսանում պատիժը կրելուն), երրորդ՝ պատիժը հետագայում կրելուց դատապարտյալին ազատելու նպատակահարմարության հարցը:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերի համապատասխան դրույթներն այն առումով, որ ծանր հիվանդության պատճառով պատժից ազատելիս դատարանի հայեցողությունը բացարձակ չլինի, վերջինս ղեկավարվի հստակ չափանիշներով, մասնավորապես հաշվի առնելով դատապարտյալի հիվանդության բնույթը, անազատության պայմաններում ցույց տրվող բժշկական օգնության և սպասարկման բնույթը, ինչպես նաև տվյալ դատապարտյալի կողմից նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունը: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է նաև հստակ սահմանել դատական քննության սեղմ ժամկետներ:

Մեկ այլ խնդիր ևս. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի երրորդ մասի համաձայն, 79-րդ հոդվածի առաջին և երկրորդ մասերով նախատեսված անձինք առողջանալու դեպքում կարող են ենթարկվել քրեական պատասխանատվության և պատժի, եթե չեն անցել համապատասխան վաղեմության ժամկետները: Ակնհայտ է, որ հիվանդության պատճառով

պատժից ազատված անձն արդեն իսկ ենթարկվել է քրեական պատասխանատվության և նրա նկատմամբ նշանակվել է պատիժ: Ստացվում է, որ հիվանդության պատճառով պատժից ազատվելուց հետո առողջանալու դեպքում նույն անձը կրկին անգամ կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության և պատժի՝ նույն արարքի համար: Մինչդեռ նույն արարքի համար կրկին դատապարտվելն արգելված է ՀՀ քրեական օրենսգրքով, ՀՀ Սահմանադրությամբ, Մարդու իրավունքների եվրոպական Կոնվենցիայով, ինչպես նաև Քաղաքական և Քաղաքացիական իրավունքների Միջազգային Դաշնագրով: Ակնհայտ է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի երրորդ մասում օրենսդիրը նկատի է ունեցել արդեն իսկ նշանակված պատժի չկրած մասի կրելը շարունակելը: Սակայն տփալ նորմի նման շարադրանքի դեպքում առկա է տարամեկնաբանման հնարավորություն: Անհրաժեշտ է տարամեկնաբանություններից խուսափելու նպատակով ՀՀ քրեական օրենսգրքի տփալ դրույթը հստակեցնել:

գ) Դատարանի՝ ինքնուրույն և առանց որևէ չափանիշների ու պատճառաբանության պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու կապակցությամբ օրենքով սահմանված ամբողջական հայեցողությունն իր մեջ պարունակում է սխալականության ռիսկեր: Եվ համապատասխան երաշխիք ամրագրելու նպատակով առաջարկվում է. նախ, սահմանել պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համապատասխան չափանիշներ՝ նույնը ինչ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում, և երկրորդ, մինչ դատարանի կողմից համապատասխան եզրահանգման գալը, դատարան ներկայացվի մասնագիտական կառույցի կողմից կազմված եզրակացություն: Սահմանված կարգի համաձայն, ստեղծվելիք «Պրոբացիա» ՊՈԱԿ-ի (անվանումը՝ պայմանական) կողմից կկազմվի անձի բնութագիրը, որում մասնագետի կողմից կտրվեն համապատասխան չափորոշիչների առկայության (առկա է, թե ոչ) և դրսևորման աստիճանները (անբավարար, չեզոք, բավարար):

Ներկայացված գնահատականների հիմքով էլ դատարանի կողմից կլուծվի պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու (բավարարի դեպքում) կամ այդ ինստիտուտի կիրառումից հրաժարվելու (անբավարարի դեպքում) հարցը:

դ) Որոնք են ՀՀ քրեական և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքերի միջև առկա անհստակությունները, որոնք վերաբերում են պատիժը կատարելու հետաձգելու ինստիտուտին: Նախ, ՀՀ քրեական օրենսգրքը (նյութական իրավունքը) չի նախատեսել դատական որոշման կատարման հետաձգման ինստիտուտ ծանր հիվանդության հիմքով (այն միայն հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց համար է նախատեսված՝ 78-րդ հոդված), այնինչ նման ինստիտուտ նախատեսված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 431-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով (պրոցեսուալ իրավունքով): Երկրորդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 78-րդ հոդվածը նախատեսում է պատժի կատարման հետաձգում մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող ցանկացած սեռի անձի համար, այնինչ « քրեական դատավարության օրենսգրքի 431-րդ հոդվածի 1- ին մասի 3-րդ կետը նախատեսում է նման հնարավորություն միայն կնոջ համար: Երրորդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 78-րդ հոդվածը նախատեսում է պատժի կատարման հետաձգում մինչև երեք տարեկան մեկ երեխա ունեցողի համար, այնինչ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 431-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը նախատեսում է նման հնարավորություն երեխաներ (մեկից ավելի)

ունենալու դեպքում: Այս իմաստով համապատասխան փոփոխության է ենթակա նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 117-րդ հոդվածը: **Երկրորդ խումբ.**

ա) ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված են դատապարտյալի իրավունքները, իսկ 2-րդ մասում նշված է, որ դատապարտյալին կարող են վերապահվել օրենքով սահմանված այլ իրավունքներ: «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի՝ կալանավորված անձանց իրավունքները սահմանող 13-րդ հոդվածը նույնպես նախատեսում է կալանավորված անձանց վերապահվում են օրենքով սահմանված այլ իրավունքներ (3-րդ մաս, նույնը վերաբերում է նաև ձերբակալվածներին): Նշված իրավանորմերից բխում է, որ դատապարտյալների կամ կալանավորված անձանց թույլատրելի վարքագիծը կարող է սահմանվել միայն օրենքով: Այլ կերպ ասած, դատապարտյալները և կալանավորված անձինք օժտված են այնպիսի իրավունքներով, որոնք սահմանված են օրենքով: Այդ անձանց իրավական կարգավիճակի հիմքում նշված սկզբունքի ներդրմամբ նենգափոխվում է դատապարտյալի՝ որպես ոչ պաշտոնատար անձ հանդիսացող մարդու սահմանադրական կարգավիճակի փիլիսոփայությունը: Ազատությունից զրկված անձին, վերապահելով բացառապես օրենքով սահմանված վարքագծի հնարավորություն, նշանակում է, որ դատապարտյալը կամ կալանավորված անձն ազատության շրջանակների ուրվագծման տեսանկյունից հավասարեցվում է պետական մարմինների պաշտոնատար անձանց: Դրան հակառակ, նշված իրավական ակտերով պետք է հստակ սահմանվեն այն արգելքները և պարտականությունները, որոնք համարվում են դատապարտյալի կամ կալանավորված անձի ակտիվ և պասիվ վարքագծի պարտադիր չափ, իսկ այդ արգելքների և պարտականությունների շրջանակներից դուրս դատապարտյալի վարքագծի հիմքում պետք է ընկած լինի՝ «թույլատրվում է այն ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով» սկզբունքը:

բ) «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածը, որն ամրագրում է պատժախցում կալանավորված անձանց պահելու առանձնահատկությունները, միայն սահմանում է, որ պատժախցում պահվող կալանավորված անձինք գտնվում են բժշկական հսկողության ներքո: Նույն հոդվածի համաձայն՝ կալանավորվածներին պահելու վայրի պետն իրավունք ունի հետաձգել պատժախուց տեղափոխելու ձևով տույժի կիրառումը, կրճատել տույժի ժամկետը կամ վաղաժամկետ ազատել տույժի կրումից՝ բժշկական եզրակացության հիման վրա կամ այլ հիմքով: Իսկ ըստ « քրեակատարողական օրենսգրքի՝ դատապարտյալին պատժախցում պահելու պայմանները կանոնակարգող 98-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերի պատժախցում պահվող դատապարտյալը գտնվում է բժշկական հսկողության ներքո և պատժախցում պահվող դատապարտյալի նկատմամբ կիրառվող տույժի միջոցը կարող է վաղաժամկետ դադարեցվել բժշկի եզրակացության հիման վրա: Ըստ ԱՆ կանոնակարգի 225-րդ կետի՝ կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի պետն իրավունք ունի հետաձգելու պատժախուց տեղափոխելու ձևով տույժի կիրառումը, կրճատելու պատժախցում գտնվելու ժամանակահատվածը կամ ժամկետից շուտ կալանավորված անձին կամ դատապարտյալին ազատելու տույժը կրելուց՝ հաշվի առնելով հիվանդության հետ կապված պատժախցում գտնվելու անթույլատրելիության վերաբերյալ բժշկի եզրակացությունը: Կարգապահական մեկուսարանի պետին կալանքի դատապարտված զինծառայողին պատժախուց տեղափոխելու

հետ կապված Նույնպիսի կարգավորում է բովանդակում Նաև ՊՆ կանոնակարգի 109-րդ կետը: Առաջին հայացքից մեջբերված իրավանորմերը կարծես լուծում են բժշկական եզրակացության հետ կապված խնդիրը: Սակայն դրանց մանրամասն ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դրանք կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի առողջական վիճակի առավել լիարժեք ապահովման տեսանկյունից չեն համապատասխանում վերը հիշատակված միջազգային չափանիշներին: Բանն այն է, որ պատժախուց տեղավորելու ձևով տույժի կիրառումը ի վերջո ձևակերպված է որպես կալանավորվածներին պահելու վայրի, ուղղիչ հիմնարկի կամ կարգապահական մեկուսարանի պետի իրավունք և ոչ թե պարտականություն: Այսինքն՝ գործնականում կարող է լինել այնպիսի իրավիճակ, երբ բժիշկը պատժախուց տեղավորելու հետ կապված տա բացասական եզրակացություն, սակայն կալանավորված անձը կամ դատապարտյալը հիմնարկի վարչակազմի ղեկավարի որոշմամբ ամեն դեպքում հայտնվեն պատժախուցում: Ընդ որում, խնդիրն ավելի է բարդանում այն պատճառով, որ եթե հետաձգված ժամանակամիջոցում կալանավորված անձը կամ դատապարտյալը Նոր խախտում թույլ չտան, ապա Նրանք տույժի կրումից կարող են ազատվել միայն կալանավորվածներին պահելու վայրի, ուղղիչ հիմնարկի կամ կարգապահական մեկուսարանի պետի որոշմամբ: Ինչպես երևում է, պատժախուց տեղավորելը՝ որպես տույժի միջոց, ՀՀ օրենսդրությամբ պարտադիր կախվածության մեջ չի դրվում բժշկի եզրակացությունից: Վերջինս Նշանակություն կարող է ունենալ միայն այդ տույժի միջոցի կրման ընթացքում:

Ուստի, «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքը և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը անհրաժեշտ է փոփոխել և դրանցում նախատեսել դրույթներ, այն մասին, որ բժշկի բացասական եզրակացության դեպքում կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի նկատմամբ ոչ մի պարագայում չկիրառվի որպես տույժի միջոց պատժախուց տեղավորելը:

զ) «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածն ամրագրել է մեկ խախտման համար մեկից ավելի տույժի միջոցներ Նշանակելու արգելքը: Նույնպիսի արգելք է բովանդակում Նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 1-ին մասը: Որոշ գիտնականներ նշում են, որ նման կարգավորումը նշանակում է, որ դատապարտյալը կամ կալանավորվածը չեն կարող կրկին անգամ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկվել միևնույն խախտման համար, սակայն Նշված մեկնաբանությամբ առաջնորդվելն այնքան էլ արդարացված չէ, քանի որ միևնույն արարքի համար կրկին անգամ պատասխանատվության ենթարկելու արգելքը վերաբերում է հենց արարքին, այլ ոչ թե այն կատարելու համար կիրառվող ներգործության միջոցին: Ըստ այդմ, ՀՀ օրենսդրության հիշյալ ձևակերպումը պետք է վերաբերի մեկ խախտման համար համակցված տույժեր Նշանակելու արգելքին:

Ասվածը հիմնավորվում է Նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածին վերաբերող Նախադեպային որոշումներով, որտեղ շեշտը դրվում է արարքի (non bis in idem արտահայտության դեպքում խոսքը վերաբերում է "idem" եզրին) և ոչ թե պատժի տարրի վրա: Նշված հարցի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանն իր դիրքորոշումը, մասնավորապես, արտահայտել է Սերգեյ Չուլտովսինն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռում: Ընդ որում, այդ վճռում իր մոտեցումները

շարադրելիս եվրոպական դատարանն առաջնորդվել է այն գաղափարով որ «... Կոնվենցիան պետք է մեկնաբանվի և կիրառվի այնպես, որ դրանով սահմանված իրավունքները լինեն իրական և արդյունավետ, այլ ոչ թե տեսական և պատրանքային: Կոնվենցիան կենդանի օրգանիզմ է, որը պետք է մեկնաբանվի ժամանակակից պայմանների լույսի ներքո: ... Միջազգային պայմանագրի դրույթները, ինչպիսին Կոնվենցիան է, պետք է մեկնաբանվեն դրա օբյեկտի և նպատակի լույսի ներքո, և արդյունավետության սկզբունքին համապատասխան» (Case of Sergey Zolotukhin v. Russia, 10.02.2009, կետ 80): Այնուհետև, համաձայն նույն գործով վճռի 82-րդ կետի՝ «... 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը պետք է ընկալվի որպես քրեական հետապնդման կամ դատավարության արգելք այնպիսի երկրորդ «հանցանքի» համար, որը բխում է նույնական կամ էականորեն նույնական փաստերից»:

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ օրենսդրությամբ պարտադիր պետք է նախատեսվեն նորմեր, որոնք արգելում են միևնույն արարքի համար կալանավորված անձին կամ դատապարտյալին կրկին անգամ պատասխանատվության ենթարկելը:

դ) Պետք է նշել, որ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածը ընդհանուր ձևակերպմամբ միայն սահմանում է դատապարտյալի իր իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների, դատարանի նշանակած պատժի կատարման կարգի և պայմանների, դրանց փոփոխությունների, առաջարկությունների, դիմումների և բողոքների, ինչպես նաև միջազգային համապատասխան փաստաթղթերի մասին մայրենի կամ իրեն հասկանալի այլ լեզվով տեղեկություններ ստանալու, ինչպես նաև իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքները: Նույնը սահմանված է կալանավորված անձանց համար «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածով:

Քննարկվող խնդրին իր նախադեպային որոշումներում անդրադարձել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը: Մասնավորապես, Քեմփբելլը և Ֆելլն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով դատարանը, խոսելով նշված բանտարկյալների նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության միջոցների մասին, նշել է. «... արդար դատաքննության երաշխիքները այն տեսքով, որ սահմանված են Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում, ցանկացած ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից են ... արդարադատությունը չի կարող կարող ավարտվել բանտի դարպասների հետևում: Այդ պատճառով համապատասխան դեպքերում որևէ հիմք չկա բանտարկյալներին զրկելու 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքներից» (Case of Campbell and Fell v. the United Kingdom, 28.06.1984, կետ 69):

ե) Դատապարտյալների ու կալանավորված անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման շրջանակները չնեղացնելու նպատակով անհրաժեշտ է տվյալ հարաբերությունները կարգավորող համապատասխան իրավանորմերը ենթարկել փոփոխության և կալանավորված անձանց ու դատապարտյալներին հնարավորություն տալ բողոքարկելու ոչ միայն նշված հիմնարկների վարչակազմերի գործողությունները, այլ նաև վերջիններիս անգործությունն ու որոշումները: Կարծում ենք, առաջարկվող փոփոխությունը կնպաստի անազատության մեջ գտնվող անձանց դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի առավել լիարժեք իրացմանը: **Երրորդ խումբ.**

ա) Նախատեսվում է ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի առաջին մասով և 109-րդ հոդվածով անչափահաս դատապարտյալների համար նախատեսված անջատ պահելու սկզբունքները նախատեսել նաև անչափահաս կալանավորված անձանց համար: Նկատի է առնվում այն, որ «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքով սահմանվի դրույթ, որի համաձայն անչափահաս կալանավորված անձը մինչև կալանավորման ժամկետը լրանալը պահվի կալանավորվածներին պահելու միևնույն վայրում, բայց ոչ ավելի, քան նրա քսանմեկ տարեկան դառնալը, եթե բացասական վարքագիծ չի դրսևորում: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 56-րդ հոդվածում կատարվող փոփոխությանը, ապա դրա նպատակն է որպեսզի կալանք պատժատեսակով դատապարտված անձին անձնական բացառիկ հանգամանքների դեպքում կարճաժամկետ մեկնում տրամադրվի, որը նախատեսված չէ: Սակայն, նշված իրավունքը վերապահված է միայն որոշակի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց:

բ) Օրենսգրքի 33-րդ հոդվածը տալիս է ավարտված և չավարտված հանցագործությունների սահմանումը, ըստ որի.

1. Ավարտված հանցագործություն է համարվում այն արարքը, որը պարունակում է սույն օրենսգրքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները:

2. Չավարտված հանցագործություն են համարվում հանցաւիործը և ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների նախապատրաստությունը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանվում է, որ հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի համար պատասխանատվությունը վրա է հասնում Օրենսգրքի հատուկ մասի նույն հոդվածով, ինչ ավարտված հանցագործության համար՝ հղում կատարելով Օրենսգրքի 34-րդ (հանցափորձը) կամ 35-րդ (հանցագործության նախապատրաստությունը) հոդվածին:

Այսպիսով, Օրենսգրքով հանցագործության փորձի կամ նախապատրաստության համար արարքը որակելիս նշվում է Օրենսգրքի հատուկ մասի համապատասխան հոդվածը՝ հղում անելով Օրենսգրքի 34-րդ կամ 35-րդ հոդվածին (օրինակ՝ 34-104՝ սպանության փորձ):

Բացի այդ, Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածով սահմանվում է չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելը, ըստ որի՝ հանցագործության նախապատրաստության համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել Օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի կեսը (Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հանցափորձի համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել Օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի երեք քառորդը: Ըստ էության, Օրենսգրքը հստակ սահմանում է հանցափորձի և հանցագործության նախապատրաստության համար պատժաչափերը:

Միևնույն ժամանակ, Օրենսգրքի 19-րդ հոդվածով սահմանվում է հանցագործությունների տեսակները, համաձայն որի՝ ըստ բնույթի և հանրության համար վտանգավորության աստիճանի՝ հանցագործությունները դասակարգվում են ոչ մեծ

ծանրության, միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների: Հոդվածի բովանդակությունից պարզ է դառնում, որ, չնայած հանցագործությունների դասակարգման հիմքում արարքի բնույթն ու վտանգավորության աստիճանը որպես չափանիշ դրված լինելուն, դասակարգումն իրականացվում է նաև ըստ հանցագործության համար Օրենսգրքով սահմանված պատժաչափի, սահմանելով հանցագործությունների ծանրության աստիճանները, հիմք է ընդունվում Օրենսգրքի Հատուկ մասով սահմանված կոնկրետ հանցագործության համար նախատեսված առավելագույն պատժաչափը:

Այս մոտեցումն առաջին հայացքից պարզ է: Թվում է, թե Օրենսգրքով տրված է հստակ կարգավորում: Սակայն տեսական և գործնական վերլուծությունները վեր են հանում առկա որոշ խնդիրներ: Մասնավորապես, օրենսդիրն ուղղակի ամրագրել է, որ հանցագործությունների դասակարգումը ոչ մեծ ծանրության, միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարվում է «ըստ բնույթի և հանրության համար վտանգավորության աստիճանի»: Դրանից ելնելով, պետք է հավաստել, որ յուրաքանչյուր հանցագործություն նշված տեսակներից որևէ մեկին դասելը պետք է իրականացվի հատկապես հաշվի առնելով ոտնձգության հասարակական վտանգավորությունը, դրա բնույթն ու աստիճանը: Մինչդեռ Օրենսգրքի 19-րդ հոդվածով սահմանված յուրաքանչյուր տեսակի միակ տարբերիչ հատկանիշ է Օրենսգրքով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետը: Արդյունքում, օրինակ՝ առանձնապես ծանր հանցագործության հանցափորձի համար նշանակված պատիժը շատ հաճախ համապատասխանում է ավելի նվազ ծանրության աստիճանի համար սահմանված պատժաչափին, սակայն հիմք ընդունելով Օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի 3-րդ մասը միայն, գործնականում այն որակվում է որպես առանձնապես ծանր հանցագործություն՝ օրենսդրական համապատասխան կարգավորման բացակայության հետևանքով: Այս բացը հանգեցնում է նաև գործնական մի շարք խնդիրների:

Մասնավորապես՝ նշանակված պատժի կրման համար ուղղիչ հիմնարկի տեսակը, որով էլ պայմանավորված, պատժի կրման կարգն ու պայմանները, որոշելիս, հիմք է հանդիսանում հանցագործության ծանրության աստիճանը (ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 100-րդ հոդված): Հետևաբար, օրինակ՝ առանձնապես ծանր հանցագործության փորձի համար առաջին անգամ դատապարտված անձը, պատիժը կրում է ոչ թե կիսաբաց, այլ կիսափակ ուղղիչ հիմնարկում: Դրանով իսկ՝ պատժի անհատականացման սկզբունքի կիրառումը գործնականում դառնում է խաթարված:

Պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելը և պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելը ևս անմիջականորեն կապված են հանցագործության ծանրության աստիճանի հետ (Օրենսգրքի 76-77-րդ հոդվածներ): Այսինքն, առանձնապես ծանր հանցագործության փորձի համար դատապարտված անձը, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու համար, պետք է կրի նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան երկու երրորդը, իսկ ծանր հանցագործության համար նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան կեսը:

Վերը նշված և առկա մի շարք այլ խնդիրներ լուծելու անհրաժեշտությունից ելնելով, նպատակահարմար է կատարել ներկայացված օրենսդրական լրացումը, որը թույլ կտա

հստակեցնել չավարտված հանցագործությունների համար հանցագործության դասակարգումը և լուծել առկա խնդիրները:

Չորրորդ խումբ.

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի հայեցակարգով հաստատված մոտեցումներին համապատասխանեցնելու նպատակով անհրաժեշտ է լուծել հետևյալ խնդիրը, քրեական դատավարության օրենսգրքով պետք է կարգավորվեն իրավահարաբերություններ ներառյալ դատական ակտի ընդունումը, այլ ոչ թե դատավճռի ուժի մեջ մեջ մտնելուց հետո եղած իրավահարաբերությունները: Այս կապակցությամբ, այն հոդվածները, որոնք վերաբերում են պատժի կատարման փուլին, ներառվում են ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում՝ ունենալով իրենց կատարելագործումները: Տվյալ լուծումների իրականացման համար իրավական թե տեսական, և թե գործնական առումով որևէ խոչընդոտող հանգամանք չկա (նկատի է առնվում ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի՝ ավելի ուշ ընդունման և գործողության մեջ դնելու հանգամանքը):

Տփալ խմբում առկա հարաբերությունները վերաբերում են նաև այն հանգամանքին, որ անհրաժեշտ է երեք իրավական ակտերի (ՀՀ քրեական, ՀՀ քրեական դատավարության և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքեր) միջև առկա հակասությունները վերացնել, օրինակ՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարաբերությունները կարգավորող հարցում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 3-րդ մասը հակասում է ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, կամ պատժից կրելը հետաձգելու հարաբերությունները կարգավորող հարցում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 78-րդ հոդվածի 1-ին մասը հակասում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 431-րդ հոդվածի 1-ին մասին:

Հինգերորդ խումբ.

Թարգմանաբար «պրոբացիա» նշանակում է փորձաշրջան կամ փորձություն: Պրոբացիա հասկացության բնորոշման վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ, որոշ հեղինակներ, գտնում են, որ պրոբացիայի էությունը կայանում է նրանում, որ դատավճիռն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցվում է, փոխարենը հանցագործություն կատարած անձը ազատություն է ստանում՝ պրոբացիայի մարմնի վերահսկողության և հատուկ պայմանների առկայությամբ: Մեկ այլ աղբյուրի համաձայն²՝ պրոբացիան հատուկ ընտրված հանցագործություն կատարած անձանց հետ աշխատանքներ տանելու մեթոդ է, որը բնութագրվում է պատժի պայմանական կասեցմամբ և իրավախախտի նկատմամբ վերահսկողության սահմանմամբ: Ըստ մեկ այլ բնորոշման՝ պրոբացիան լայն հասկացություն է, պատժի յուրահատուկ մեթոդ, որը հիմնվում է սոցիալ- մանկավարժական սկզբունքների վրա և բնութագրվում է հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելու և օգնություն տրամադրելու համակցությամբ: Հաջորդ մոտեցման համաձայն՝ պրոբացիան ազատ համակարգ է, որը կիրառվում է այն իրավախախտների նկատմամբ, ովքեր առանձնանում են իրենց քրեական անհատականությամբ, կատարված հանցանքի

¹ Handbook on Probation Services, UN Interregional Crime and Justice Research Institute

² United Nations 1951: 4

բնույթով, գործող համակարգի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքով (Cartledge et al. 1981, in Harris 1995: 3-4):

Այդուհանդերձ, պրոբացիա արտահայտության իրավական բացատրությունը տրվել է Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի կողմից անդամ- պետություններին ուղղված թիվ 2010/1 հանձնարարականով³ (այսուհետ նաև՝ ԵԽ հանձնարարական), համաձայն որի. «Պրոբացիան վերաբերում է օրենքով սահմանված և հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժների ու միջոցների կատարմանը հասարակությունում: Այն ներառում է մի շարք գործողություններ և միջամտություններ, որոնց թվում են վերահսկողությունը, ուղղորդումն ու աջակցությունը՝ ուղղված հանցագործություն կատարած անձի սոցիալական ներգրավմանը, ինչպես նաև հանրային անվտանգությանը նպաստելուն»՝ օրենքով սահմանված կարգով նշանակված ցանկացած մարմին, ով իրականացնում է վերը թվարկած գործառնությունները, ձևավորում է պրոբացիայի ծառայությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս գոյություն չունի պրոբացիայի առանձին ծառայություն, սակայն վերջինիս բնորոշ մի շարք գործառնություններ իրականացնում են ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժինը (իր տարածքային բաժանմունքներով) և սոցիալական, հոգեբանական ու իրավական աշխատանքներ իրականացնող ստորաբաժանումները՝ քրեակատարողական հիմնարկներում:

Արդեն ավելի, քան 10 տարի է, ինչ Հայաստանի Հանրապետության ազատագրկման վայրերում գործում են սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների (այսուհետ նաև՝ ՄՀ աշխատանքներ) իրականացման ստորաբաժանումները: ՀՀ քրեակատարողական համակարգում այս ծառայությունների ձևավորումը սերտորեն կապված է համակարգում տեղի ունեցող արմատական փոփոխությունների և վերակազմավորումների հետ, որոնք սկսվել են դեռևս 1999 թվականից: Նշված բարեփոխումների արդյունքում նոր ծառայությունում որպես կառուցվածքային ստորաբաժանումներ ստեղծվեցին սոցիալ-հոգեբանական վերականգնման բաժինները: Չնայած այս միավորները ստեղծվեցին նախկին քաղաքական դատարանական բաժինների աշխատակազմի հենքի վրա՝ շարունակելով նախկին որոշ գործառնությունների իրականացումը, սակայն գաղափարական առումով դրանք նոր կազմավորումներ էին, քանի որ հիմնված էին այլ գիտատեսական հենքի վրա և ներառեցին տվյալ ոլորտի համար սկզբունքորեն նոր մասնագիտություններ: Այսպիսով, նորաստեղծ միավորները ստեղծման սկզբնական ժամանակահատվածում կոչվեցին սոցիալ-հոգեբանական վերականգնման, ապա՝ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժիններ՝ ներառելով երեք առանձին ծառայություններ և

³

Recommendation CM/Rec(2010)1 du Comité des Ministres aux États membres sur les règles du Conseil de l'Europe relatives à la probation

մասնագիտական ուղղություններ՝ սոցիալական աշխատանք, հոգեբանական ծառայություն և իրավական աշխատանք: Սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների

բաժինները կոչված են գործնականում կյանքի կոչել պատժի կատարման մարդասիրության ու անհատականացման սկզբունքները, ինչն էլ ընկած էր ողջ բարեփոխումների գաղափարական հիմքում:

Բաժնի առջև դրվեցին մի շարք գործառնություններ, որոնց իրականացումն ըստ էության պետք է ապահովեր դատապարտյալների ուղղումը, վերականգնումը և հասարակության մեջ նրանց հետագա վերաինտեգրման համար կայուն երաշխիքների ստեղծումը: Այս հիմնարար խնդիրն արտացոլվեց նաև ոլորտը կանոնակարգող « արդարադատության նախարարի 2008թ. մայիսի 30-ի «Կալանավորվածների և դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 44-Ն հրամանով, որտեղ ամրագրվեց գործառնությունների այն շրջանակը, որոնք պետք է կատարվեն տվյալ ստորաբաժանումների կողմից: Մասնավորապես՝ սոցիալական աշխատանք, հոգեբանական աշխատանք, իրավական աշխատանք, արտաքին աշխարհի հետ կապի պահպանման աշխատանքներ և մի շարք մասնավոր այլ գործառնություններ, ինչպիսիք են՝ կրթական, մարզական, մշակութային, հոգևոր- կրոնական միջոցառումների կազմակերպումը, օգտակար զբաղվածության խթանումը (ստեղծագործական գործունեության խթանում), հասարակական և այլ կազմակերպությունների ներգրավումը համատեղ վերականգնողական ծրագրերում և այլն:

Ընդհանուր առմամբ, քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացվող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների սակավ արդյունավետության վերլուծությունը հանգում է հիմնականում 3 խումբ խնդիրների.

ա. իրավական դաշտի կատարելագործման անհրաժեշտություն (ներառյալ՝ այլ պետական ու ոչ պետական կառույցների հետ համագործակցության ամրագրում, անձի ու վարքի գնահատման հստակ և ունիվերսալ չափորոշիչների ամրագրում, պայմանական վաղաժամկետ ազատման ներկայացման կարգի հստակեցում և այլն).

բ. անձնակազմի որակական ու քանակական անբավարարություն (ներառյալ՝ նեղ մասնագիտական կադրերի առկայություն, հստակ և նեղ մասնագիտական վերապատրաստումների, հաճախ նաև պատրաստումների անհրաժեշտություն, ինչպես նաև մեկ մասնագետին բաժին ընկնող դատապարտյալների թվաքանակի հավասարակշռում և այլն).

գ. նյութատեխնիկական բազայի բարելավման անհրաժեշտություն (աշխատակազմի սենյակների անբավարար կահավորվածություն, համակարգչային թեր հագեցվածություն, տնայցերի կամ սոցիալական աշխատանքի համար անհրաժեշտ այլ գործողությունների կատարման համար տրանսպորտային միջոցի և վառելիքի բացակայություն և այլն):

Չետ խոր հր դւային Յայաստանում քրեական արդարադատության համակարգի բարեփոխումների պահանջներից մեկը ազատազրկմանն այլընտրանքային պատիժների ենթահամակարգի զարգացումն է: Յանցագործությունների կանխարգելման նպատակով եվրոպական պատժիչ համակարգը որդեգրեց այլընտրանքային պատիժների կատարման պրակտիկան, որին փորձում է հետևել նաև Յայաստանը: Այդպիսի պատժատեսակները թույլ են տալիս պատժի ենթարկել անձին՝ նրան հնարավորին չափով քիչ «վնասելով»:

Բարեփոխումների հաջորդ, ավելի ուշ փուլում, դատապարտյալների նկատմամբ այլընտրանքային պատիժների կատարման և նրանց ուղղման ու վերականգնման աշխատանքները հասարակությունում իրականացնելու նպատակով, 2005 թվականին ստեղծվեցին ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումները (այսուհետև՝ ԱՊԿԲ)՝ ՀՀ վարչատարածքային բաժանմանը համապատասխան բաժանմունքներով: Կազմավորված նորաստեղծ ստորաբաժանումների ամբողջ խնդիր դրվեց ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը, որոնք են. տուգանքը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները, հատուկ կամ գինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը և գույքի բռնագրավումը: Այսուհետև, ՀՀ կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի «ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի տարածքային մարմինների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 1561-Ն որոշմամբ բաժնի ամբողջը ինչպես նաև հետևյալ խնդիրները՝ պայմանականորեն չկիրառելու հետևանքով փորձաշրջանի մեջ գտնվող դատապարտյալների, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց, պատժի կրման հետաձգումով հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ վերահսկողությունը:

Հանրային աշխատանքներ պատժատեսակը կատարելիս, որպես կանոն, հիմնականում որոշ աշխատանքներ են տարվում աշխատատեղի հայտնաբերման և դատապարտյալների կողմից կատարվող աշխատանքի վերահսկման ուղղությամբ: Իսկ բուն իրավախախտման պատճառների բացահայտման և դրանց հաղթահարման ուղղությամբ աշխատանքները դեռևս անբավարար են: Սակայն, ինչպես ազատագրված տեսքով պատժատեսակները, այնպես էլ այլընտրանքային դեպքում նույնպես, պատժին զուգահեռ հիմնական գործառնություններից մեկը հանդիսանում է դատապարտյալի ուղղումը: Իսկ դա նշանակում է, որ պատիժը կրելու ընթացքում դատապարտյալն, իր կարիքներին համապատասխան, պետք է ներգրավված լինի ուղղիչ և վերականգնողական ծրագրերի մեջ: Այս առումով, հանրային աշխատանքներ պատիժը սահմանվում է միայն դատապարտվող անձի համաձայնությամբ, ինչը թույլ է տալիս ակնկալել, որ նա ցանկություն ունի կատարել որոշակի ներանձնային և վարքային փոփոխություններ, և մասնագետներին ավելի հեշտ է նրա վարքում փոփոխություններ կատարել:

Հանրային աշխատանքների դատապարտումը, ինչպես նաև ազատագրված մյուս այլընտրանքները հիմնված են այն մարդասիրական գաղափարի վրա, որ անհատին նորից հնարավորություն տրվի օրինապահ վարքին վերադառնալու համար: Հանրային աշխատանքներն ուղղակի միջոց պետք է լինեն, որպեսզի մասնագետները կապ պահպանեն դատապարտյալի հետ՝ նրան թողնելով իր ընտանիքում և համայնքում, վերահսկելով նրա սոցիալական կապերը, ուժեղացնելով նրան սոցիալապես, մեծացնելով նրա հարմարվածությունը: Սակայն, թերի են դեռևս նաև շահառուների կարիքների գնահատման, նրանց քրեական վարքագծի հաղթահարման նպատակով իրականացվող աշխատանքները:

Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկվելու դատապարտված անձինք Նույնպես հանդիսանում են այլընտրանքային պատիժների իրականացման բաժինների շահառուները: Սակայն նման պատիժ դատապարտված անձանց հետ ոչ մի ուղղիչ ու վերականգնողական աշխատանք չի տարվում: Նույնն է վիճակը նաև փորձաշրջանում գտնվողների և պայմանական վաղաժամկետ ազատվածների վարքի նկատմամբ վերահսկողության դեպքում:

Առկա են նաև մի շարք այլ խնդիրներ ևս. այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների ստեղծման օրվանից՝ սոցիալական աշխատողի և հոգեբանի հաստիքներ առհասարակ չեն նախատեսվել և այսօր էլ գոյություն չունեն: Այն դեպքում, երբ ՀՀ կառավարության՝ ոլորտը կանոնակարգող որոշմամբ, ամրագրված են որոշակի գործառույթներ, որոնք ուղղակիորեն պահանջում են համապատասխան մասնագիտական գիտելիքներ ու հմտություններ:

Մյուս խնդիրը, որ նկատվում է այս ստորաբաժանումներում, դա սոցիալական ծառայությունների հետ առկա համագործակցության ցածր աստիճանն է, հատկապես՝ զբաղվածության ծառայությունների հետ: Կան մի շարք իրավական, կազմակերպչական ու մասնագիտական ռեսուրսների բարելավման խնդիրներ, որոնց լուծումն այսօր ևս խիստ հրատապ է դարձել: Հաշվի առնելով այն, որ օրենսդրությամբ սահմանված պատիժ անհատականացման սկզբունքը և պատիժ նպատակներից մեկը՝ ուղղումը (առավելապես մասնագիտական միջամտությունների ձևով) ազատագրված ընթացքում իրականացվում է քրեակատարողական ծառայության ՄԻ աշխատանքների բաժինների միջոցով, անհրաժեշտ է խիստ ուշադրություն դարձնել նաև մասնագետների գործառույթների և նրանց միջև համագործակցության եզրերի հստակ սահմանմանը, մասնագետների թվաքանակի և նրանց համար սահմանված գործառույթների հավասարակշռությանը, մասնագետների անընդհատյա և կանոնավոր պատրաստմանն ու վերապատրաստմանը:

Ինչ վերաբերում է այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանմանը, ապա պրոբացիայի ծառայությունը, համագործակցելով ազատագրված ձևով պատիժ կատարող հիմնարկի մասնագիտական անձնակազմի հետ, կիրականացնի դատապարտյալի վերականգնման և վերաինտեգրման երաշխիքների ստեղծման գործառույթները՝ միևնույն ժամանակ ստանձնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված այլընտրանքային պատիժների կատարումը (մանրամասն՝ ստորև): Հաշվի առնելով այն, որ անձի դիրքորոշումներն ու արդարադատության նկատմամբ վերաբերմունքը ձևավորվում, և նրա վերաինտեգրման և վերասոցիալականացման հիմքերը դրվում են դեռևս նախաքննական շրջանում, ուստի անհրաժեշտ է նույնանուն բազմամասնագիտական միջամտություն ցուցաբերել ոչ միայն արդեն դատապարտված անձի, այլև մեղադրյալի նկատմամբ՝ հենց նախաքննական փուլից սկսած: Այս առումով, միջազգային պրակտիկան վկայում է, որ նշված գործառույթները լավագույնս իրականացվում են պրոբացիայի ծառայությունների կողմից:

Հայաստանում պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը և զարգացումը հիմնավորվում է առնվազն հետևյալ հանգամանքներով, պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը բխում է քրեական արդարադատության ոլորտում եվրոպական երկրների որդեգրած քաղաքականությունից: Մասնավորապես, մարդու իրավունքների և ազատությունների

առաջնայնությունը, մյուս կողմից դրանց պաշտպանությունը, այն հիմնարար արժեքներն են, որոնք երաշխավորվում են պետության կողմից, և պետական հարկադրանքի բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ պատիժը, պիտի հիմնված լինեն այդ արժեքների վրա: Պետական հարկադրանքի և վերահսկողության գործառույթներ ունեցող ոլորտում առավել ցայտուն և նկատելի է, թե որքանով է Հայաստանը իրապես որդեգրել այս քաղաքականությունը, և որքանով է պատրաստ իրականացնել այն բարեփոխումները, ստեղծել այն օրենսդրական, իրավական դաշտը, որի վերաբերյալ ստանձնել է համապատասխան պարտավորություններ:

Պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը հիմնավորվում է նաև Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայով: Նախ, քրեական գործերի մինչդատական քննության փուլում մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառվում է մեծամասամբ կալանավորումը, իսկ որպես որոշումների հիմնավորում, մեծամասամբ է նշվում նաև մեղադրյալի կողմից քննությունից խուսափելը, կամ վերջինիս խոչընդոտելը, ապացուցողական տվյալների վրա ազդեցությունը, նոր իրավախախտումների կատարման հավանականությունը: Այս առումով, հատկանշական է նաև այն, որ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու դեպքում, որպես կանոն, ամբաստանյալը չի «խուսափում» ազատագրվում պատժատեսակից և ստացվում է այնպես, որ հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ դատարանների կողմից նշանակվող պատժատեսակը գերազանցապես ազատագրվում է (2010թ. ընթացքում դատարանների կողմից քննված քրեական գործերով 20 տոկոս դեպքերում է, որ ազատագրվման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, ցածր է նաև ազատագրվման հետ չկապված պատիժների նշանակման տոկոսը, ուսումնասիրված 2446 ամբաստանյալի նկատմամբ նշանակված պատիժները՝ ազատագրվումը որպես պատժատեսակ կիրառվել է 1792 (73.3%) ամբաստանյալների նկատմամբ: Այս պատժատեսակով պատժաչափի միջին տևողությունը կազմել է 38.3 ամիս: Առավելագույն պատժաչափը կազմել է 15 տարի և կիրառվել է երկու ամբաստանյալների նկատմամբ: Դատարանի կողմից պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել 506 ամբաստանյալների նկատմամբ, ինչը կազմում է ամբաստանյալների ընդհանուր թվի 20.7%-ը⁴):

Նման պայմաններում պրոբացիայի ծառայության ներդրումը կնպաստի ինչպես դատարանների կողմից ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների անհարկի նշանակման, այնպես էլ մեղադրյալների նկատմամբ կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց ընտրելու դեպքերի նվազմանը և կնվազեցնի նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցվածությունը: Հետևություն. Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ներդրման անհրաժեշտությունը բխում է նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերծանրաբեռնվածության խնդրից: Ներկայումս, ինչպես մինչդատական վարույթի ընթացքում կալանավորված, այնպես էլ ազատագրվման դատապարտված անձինք պահվում են քրեակատարողական գերծանրաբեռնված հիմնարկներում: Այս խնդիրը բազմիցս բարձրաձայնվել է նաև խոշտանգումների կանխարգելման Եվրոպական կոմիտեի կողմից ներկայացված զեկույցներում⁵:

Բացի այդ, պրոբացիայի ծառայությունն ապացուցել է իր տնտեսական արդյունավետությունը կիրառության բոլոր ձևերում և մոդելներում: Միանշանակ է, որ անձին

ազատությունից զրկելով՝ պետությունը որոշակի նյութական միջոցներ է ծախսում նրան քրեակատարողական հիմնարկում պահելու համար: Եթե հասարակության անվտանգությունը առավել վտանգված կարող է լինել, ապա հանրությունը նախընտրում է ազատագրվում: Սակայն, եթե անձի վտանգավորության չափը չի ազդում համընդհանուր անվտանգության վրա, ապա ընդհանուր հասարակական շահը պահանջում է, որպեսզի նա կրի այլընտրանքային պատիժ: Անձը, կատարելով հանցագործություն, արդեն իսկ որոշակի վնաս է հասցնում պետությանը, իսկ ազատագրվմամբ ոչ միայն չի հատուցվում այդ վնասը, այլև, հասարակությունը շարունակում է հարկեր վճարել պետությանը, որպեսզի վերջինս պահի դատապարտյալին: Այսպիսով, եթե խնդիրը նաև տնտեսական հիմնավորման տեսանկյունից դիտարկվի, ապա Հայաստանը որպես սահմանափակ ռեսուրսներ, այդ թվում՝ բնակչություն ունեցող երկիր, չի կարող իր վրա վերցնել պատժի այնպիսի անարդյունավետ տեսակ, ինչպիսին ազատագրվում է և կիրառել հանցագործությունների 90 տոկոսից ավելին նկատմամբ: Այսպես.

⁴ Զեկույց, Պատժողական քաղաքականությունը ՀՀ-ում: «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ, Երևան, 2010

⁵ Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ նյութերը տես <http://www.cpt.coe.int/en/states/arm.htm>

2012թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժը կրող դատապարտյալների ընդհանուր՝ 3555 թվաքանակը ըստ հանցագործության ծանրության աստիճանի կազմել է՝

ա. մոտ 950 դատապարտյալ կատարել են առանձնապես ծանր հանցագործություն,

բ. մոտ 1650 դատապարտյալ կատարել են ծանր հանցագործություն, գ. մոտ 850

դատապարտյալ կատարել են միջին ծանրության հանցագործություն,

դ. մոտ 100 դատապարտյալ կատարել են ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն:

Մոտավոր նույն տոկոսային համեմատականն է կալանավորված անձանց կապակցությամբ, որոնց ընդհանուր թվաքանակը 2012թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ կազմում է 1218 անձ:

2012թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ են կրում կյանքի և առողջության դեմ ուղղված (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-ից 130-րդ հոդվածներ) հանցագործություն կատարած թվով 956 դատապարտյալ: Նույն օրվա դրությամբ ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ են կրում առաջին անգամ ազատագրվման դատապարտված թվով 1724 դատապարտյալ:

Վերոգրյալ թվերի վերլուծությունը և միջազգային փորձի հետ համեմատականը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ առկա ազատությունից զրկված (կալանավորված և որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատագրվման դատապարտված) անձանցից մոտ ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություն կատարած կամ դրա կատարման մեջ մեղադրվող՝ թվով մոտ 1350 անձանց գրեթե երկու երրորդը՝ 900-ը պոտենցիալ հնարավորություն ունի լինելու պրոբացիայի ծառայության «վերահսկողության» տակ: Իսկ այս թվին եթե ավելացվի պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման և պատժի չկրած մասը ավելի մեղմ պատժատեսակով

փոխարինելու ինստիտուտների կատարելագործման արդյունքում ազատագրված դատապարտման անձանց «հոսքը» դեպի պրոբացիայի ծառայություն, ապա կարելի է նշել, որ այդ անձանց ընդհանուր թվաքանակը կկազմի առնվազն մոտ 1300 անձ: Այս պարագայում, եթե համեմատենք մեկ անձի քրեակատարողական հիմնարկում պահվելու՝ 2012 թվականի պետական բյուջեով նախատեսված ծախսը (ընդհանուր տարեկան 1312.0 հազ. կամ օրական 3595 դրամ) պրոբացիայի ծառայության «վերահսկողության» ներքո գտնվող անձի վրա կատարվելիք ծախսի (տարեկան 150.0 հազ. կամ օրական 410 դրամ, որի բացվածքը կբերվի ստորև) հետ, ապա տարբերությունը կկազմի տարեկան՝ $1300 * (1312.0 \text{ հազ.} - 150.0 \text{ հազ.}) =$ մոտ 1510600.0 հազ. դրամ (իսկ քրեակատարողական հիմնարկում պահվող մեկ անձի միայն սննդի, հագուստի և կենցաղի կազմակերպման համար կատարվելիք՝ ոչ ընդհանուր ծախսը՝ տարեկան 401.5 հազ. կամ օրական մոտ 1100 դրամի դեպքում՝ $1300 * (401.5 \text{ հազ.} - 150.0 \text{ հազ.}) =$ մոտ 326950.0 հազ. դրամ):

Միևնույն ժամանակ, Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող իրավական և դատական բարեփոխումների շրջանակներում նոր քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերի ընդունումը ևս (ինչը պայմանավորում է նաև փոփոխություններ քրեակատարողական օրենսգրքում) հանգեցնում է պրոբացիայի ծառայության ստեղծման անհրաժեշտության: ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի մշակման հայեցակարգով նախանշված մի շարք փոփոխությունների արդյունավետ իրականացումը մեծապես պայմանավորված է այս ծառայության ստեղծմամբ (մասնավորապես՝ նոր այլընտրանքային խափանման միջոցների, մեղիացիայի ինստիտուտի ներմուծումը):

Պրոբացիայի ծառայության ներդրման հետ է կապված նաև «Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքի 22-րդ գլխի փոփոխությունները, որով պայմանավորված ամբողջությամբ կատարելագործվում է նաև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու կամ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու դեպքերում դատապարտյալի նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության մեթոդաբանությունը՝ օրենքով սահմանելով նաև վերահսկողության ընթացքի համար կոնկրետ պարտականություններ: **Վեցերորդ խումբ.**

Քրեակատարողական ծառայության գործունեությունը կանոնակարգվում է «Քրեակատարողական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (ինչպես նաև դրանից բխող այլ իրավական ակտերով), սակայն առկա են մի շարք խնդիրներ, որոնք կարելի է պայմանականորեն բաժանել երեք խմբի, նախ՝ քրեակատարողական ծառայության գործունեության ընթացքում ծագել են հարցեր, որոնք ժամանակի պահանջներին չեն համապատասխանում և դրանց կանոնակարգումները պետք է կատարելագործել կամ նպատակահարմարությունից ելնելով՝ փոփոխել: Երկրորդ՝ կան հարաբերություններ, որոնք կանոնակարգված չեն կամ կանոնակարգված են թերի, և նման իրավիճակները հանգեցնում է որոշակի խնդիրների, անհրաժեշտ է դրանք կանոնակարգել կամ կանոնակարգումները կատարելագործել:

Տոթերորդ խումբ.

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասն այնքանով, որքանով տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու համար կատարված

հաշվարկի արդյունքում համարժեքորեն չի երաշխավորում երկու հարյուր յոթանասուն ժամից պակաս տևողությամբ հանրային աշխատանքների կիրառման իրավական հնարավորությունն այն անձանց նկատմամբ, որոնք չունեն տուգանքը վճարելու հնարավորություն՝ արգելափակելով նրանց իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի իրացումը, ինչպես նաև տարբերակված մոտեցում չի դրսևորում տուգանքը վճարելու անհնարինության և դրանից խուսափելու հանգամանքների միջև, ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից ճանաչվել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր՝ 23.04.2013 ՍԴՈ-1082 որոշմամբ: Անհրաժեշտ է տվյալ հակասությունը վերացնել:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 354 հոդվածի փոփոխությունը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ Նշված հոդվածով պատասխանատվություն չի նախատեսվում քրեակատարողական հիմնարկի սահմաններից դուրս տեղաշարժվելու թույլտվություն ունեցող դատապարտյալների տեղաշարժման թույլտվության ժամկետի ավարտից հետո քրեակատարողական հիմնարկ չվերադառնալու և դրանով իսկ պատժի կրումից խուսափելու համար, մինչդեռ բացի կարճաժամկետ մեկնման թույլտվություն կամ պատժի հետաձգման իրավունք ունեցող դատապարտյալներից աշխատելու նպատակով քրեակատարողական հիմնարկի սահմաններից դուրս տեղաշարժվելու իրավունք ունեն նաև առանց պահախմբի կամ ուղեկցորդման ուղղիչ հիմնարկի կամ կալանավորվածներին պահելու վայրի սահմաններից դուրս գտնվելու թույլտվություն ստացած դատապարտյալները (ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 79-րդ հոդված), ինչպես նաև ցերեկային ժամերին ուղղիչ հիմնարկի պետի թույլտվությամբ բաց ուղղիչ հիմնարկներում պատիժ կրող դատապարտյալները (ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 103-րդ հոդված): ՀՀ քրեական օրենսգրքով պատասխանատվություն չի նախատեսվում նաև այն կալանավորված անձի նկատմամբ, ով ստացել է կարճաժամկետ մեկնման իրավունք և ժամկետը լրանալուց հետո խուսափում է քրեակատարողական հիմնարկ վերադառնալուց: Նշված հոդվածով անհրաժեշտ է սահմանել նաև այն առավելագույն ժամկետը, որից սկսած կարող է վրա հասնել քրեակատարողական պատասխանատվությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 355-րդ հոդվածում լրացում կատարելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն հիմնավորմամբ, որ քրեակատարողական հիմնարկի կամ ձերբակալվածներին պահելու վայրի սահմաններից դուրս պահախմբի կողմից հսկվող վայրից կամ պահախմբով փոխադրելիս կամ ուղեկցելիս ազատագրկման դատապարտված, կալանավորված կամ ձերբակալված անձի կողմից հնարավոր փախուստի դեպքի համար պատասխանատվություն չի նախատեսվում, մինչդեռ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում ազատագրկման դատապարտված, կալանավորված կամ ձերբակալված անձը կարող է տեղափոխվել մեկ այլ քրեակատարողական հիմնարկ, հիվանդանոց կամ այլ վայր՝ քննչական գործողություն կատարելու նպատակով, կամ գտնվել հիվանդանոցում, դատարանում կամ պահախմբի կողմից հսկվող այլ վայրում:

3. Առկա խնդիրների առաջարկվող լուծումները

Դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու, ծանր հիվանդության պատճառով պատիժը կրելուց ազատելու, ինչպես նաև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտները միջազգային չափանիշներին համահունչ դարձնելու նպատակով անհրաժեշտ են սկզբունքային նոր մոտեցումներ, որոնց հիմքում կդրվի պատժի անհատականացման սկզբունքը, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների ապահովումը:

Ներկայացվող փոփոխություններն ու լրացումները նպատակ ունեն համապատասխանեցնել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտը եւ «Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին» հանձնարարականի և «ՄԱԿ-ի Ազատագրված հետ կապ չունեցող միջոցների վերաբերյալ Նվազագույն չափորոշիչ կանոնների» դրույթներին, ինչպես նաև ամրագրելու անձի՝ իր խախտված իրավունքները պաշտպանելու սահմանադրական իրավունքները: Բացի այդ, ծանր հիվանդության պատճառով պատիժը

կրելուց ազատելու

իրավահարաբերություններն էլ՝ ՄԻԵԴ-ի նախադեպերին:

Միաժամանակ, պատժից ազատման արդյունավետ ինստիտուտների օրենսդրորեն սահմանումը և դրանց պատշաճ կիրառումը երաշխիքներից մեկն է նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցման խնդրի լուծման:

Նախագծերով էլ ավելի են հստակեցվում կալանավորված անձանց և դատապարտյալների իրավական կարգավիճակին առնչվող իրավահարաբերությունները, դրանք՝ ՀՀ, Սահմանադրությանը և միջազգային տարբեր իրավական փաստաթղթերին համապատասխանության իմաստով:

Նախագծերով սահմանվում են որոշակի առանձնահատկություններ ցմահ ազատագրված դատապարտված անձանց պատժի կրման, ինչպես նաև անչափահասների կալանքի տակ գտնվելու պայմանների կապակցությամբ:

Նախագծերով առաջարկվում են հստակեցնել հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի համար հանցանքի ծանրության աստիճանը սահմանելու գործընթացը, որով էլ պայմանավորված մի շարք գործնական խնդիրներ լուծելու անհրաժեշտությունից ելնելով, նպատակահարմար է « քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածում համապատասխան լրացում կատարել:

Նախագծերի ընդունումը թույլ կտա լուծել քրեակատարողական ծառայության ոլորտում առկա և վերը մատնանշված խնդիրները:

Նախագծերը համահունչ են երկրում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումներին և բխում են վերանայված քրեական քաղաքականությունից:

4. Կարգավորման առարկան

Առաջին խումբ. Նախագծերով վերանայվում է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համար պարտադիր նախապայման համարվող կարգապահական տույժ չունենալու

հանգամանքը, որպես պայման սահմանելով միայն պատիժը կրելու սահմանված կարգի չարամիտ խախտումների համար կարգապահական տույժ չունենալը:

Վերացվում է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերով անկախ հանձնաժողովների որոշումների բողոքարկման անթույլատրելիությունը:

Դրանք համապատասխանում են Եվրոպայի խորհրդի «Պայմանական վաղաժամկետ ազատման մասին» Rec (2003)22 հանձնարարականի և «ՄԱԿ-ի Ազատագրկման հետ կապ չունեցող միջոցների վերաբերյալ նվազագույն չափորոշիչ կանոնների» դրույթներին:

Երկրորդ խումբ. «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքում և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքում կատարվող փոփոխությունների և լրացումների արդյունքում Էլ ավելի են հստակեցվում կալանավորված անձանց և դատապարտյալների իրավունքներն ու դրանց իրացման երաշխիքները՝ համապատասխանեցնելով սահմանադրական՝ «թույլատրվում է այն ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով» սկզբունքին: Միաժամանակ, նախատեսվում են այնպիսի դրույթներ, որոնց համաձայն բժշկի բացասական եզրակացության դեպքում կալանավորված անձի կամ դատապարտյալի նկատմամբ ոչ մի պարագայում չկիրառվի որպես տույժի միջոց պատժախուց տեղավորելը, ինչպես նաև նորմեր, որոնք արգելում են միևնույն արարքի համար կալանավորված անձին կամ դատապարտյալին կրկին անգամ պատասխանատվության ենթարկելը, կամ կնպաստեն անազատության մեջ գտնվող անձանց դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի առավել լիարժեք իրացմանը՝ դատապարտյալներին և կալանավորվածներին հնարավորություն տալով բողոքարկելու ոչ միայն նշված հիմնարկների վարչակազմերի գործողությունները, այլ նաև վերջիններիս անգործությունն ու որոշումները:

Երրորդ խումբ. նախատեսվում է ցմահ ազատագրկման դատապարտված անձանց պատժի կրման առանձնահատկությունները հստակեցնել, վերացնելով օրենսդրության մեջ առկա այն թերկարգավորվածությունը, որի պատճառով ցմահ ազատագրկման դատապարտված անձինք պատժի առնվազն քսան տարին կրելուց հետո կարող են պայմանական վաղաժամկետ ազատվել պատիժը կրելուց, սակայն նույն ժամկետից հետո չեն կարող տեղափոխվել ավելի ցածր մեկուսացվածության աստիճան ունեցող ուղղիչ հիմնարկ՝ պատիժը կրելու համար:

Նախատեսվում է նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի առաջին մասով և 109-րդ հոդվածով անչափահաս դատապարտյալների համար նախատեսված անջատ պահելու սկզբունքները նույնությամբ նախատեսել նաև անչափահաս կալանավորված անձանց համար:

Առաջարկվում է լրացում կատարել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածում՝ հստակ սահմանելով հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի ծանրության աստիճանը որոշելու կարգը: Ներկայացված տեսական և գործնական խնդիրները լուծելու համար առաջարկվող լրացումը բխում է ներկայիս քրեական քաղաքականության համատեքստից: և միջոց է: Այն ոչ միայն կհստակեցնի կոնկրետ հանցագործության տեսակը՝ դրա նախապատրաստության կամ փորձի դեպքում, այլ նաև հնարավորություն կտա լուծելու

Նման դեպքերում դատապարտված անձի նկատմամբ պատժի նշանակման և պատժի կրման հետ կապված մի շարք խնդիրներ: Ավելին, հարցի օրենսդրական կարգավորման հիմքում դրված է նաև « քրեական օրենսգրքի տրամաբանությունը:

Հինգերորդ խումբ. Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը և գործառույթների ներդրումը պետք է իրականացվի փողային կարգով, որը կապահովագրի ծառայությանը հնարավոր խնդիրներից և դժվարություններից, ինչպես նաև կերաշխավորի ծառայության առջև դրված նպատակների և խնդիրների արդյունավետ իրականացումը: Նկատի է առնվում նաև ծառայության ներդրման ուղղությամբ կատարվելիք աշխատանքների ծավալն ու բազմազանությունը, ինչպես նաև դրա համար անհրաժեշտ ռեսուրսների անբավարարությունը (ծախսերի միաժամանակյա իրականացման դեպքում): Նախատեսվում է այդ աշխատանքները բաժանել երեք՝ Նախապատրաստական, ծառայության ստեղծման և ծառայության գործունեության ամբողջականացման (բոլոր լիազորությունների իրականացման) փուլերի:

Նախապատրաստական փուլի (մինչև 2014թ. հունվար) հիմնական խնդիրն է դրա ավարտին ունենալ Հայաստանում պրոբացիայի ծառայության ստեղծման համար անհրաժեշտ բոլոր իրավական և գործնական Նախադրյալները, այդ թվում՝

ա. պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը մեկնարկելու համար իրավասու մարմինների կողմից հաստատված անհրաժեշտ գործողությունների ծրագրի առկայությունը,

բ. իրավական համապատասխան ակտերի ընդունումը ՀՀ Ազգային ժողովի և ՀՀ կառավարության կողմից,

գ. աշխատակազմի ներգրավմանն ուղղված աշխատանքների, դ. պետական միջոցներից ֆինանսավորման իրավական ապահովմանն ուղղված աշխատանքների և

ե. կազմակերպչական բնույթի աշխատանքների իրականացումը: Հայաստանում պրոբացիայի ծառայություն ստեղծելուն ուղղված աշխատանքների արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե դրանք որքանով են ճիշտ պլանավորված իրենց բովանդակությամբ, հաջորդականությամբ և ժամանակի մեջ: Ծառայության ներդրման համար անհրաժեշտ՝ բխող գործողությունների ծրագիրը պետք է համաձայնեցված լինի պրոբացիոն գործառույթներին առնչվող պետական բոլոր իրավասու մարմինների հետ և ընդունելի լինի նրանց համար: Միաժամանակ, այդ մարմինների՝ պրոբացիայի ծառայության ստեղծելուն ուղղված աշխատանքները ևս պետք է հստակ և ժամանակին լինեն, որպեսզի համահունչ լինեն ծրագրի ամբողջական և համաժամանակյա լինելու տեսանկյունից: Ոլորտի կարգավորման տեսակետից, հիմնարար են Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններին ուղղված՝ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2010)1 առաջարկությունը «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի խորհրդի կանոնների վերաբերյալ», որոնք ուղեցույց պետք է լինեն դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների ստեղծման ու պատշաճ գործունեության համար: Կանոնները կիրառվում են նաև այլ կազմակերպությունների նկատմամբ՝ տվյալ Կանոններով կարգավորվող խնդիրներն իրականացնելիս՝ ներառյալ այլ պետական կազմակերպությունների, հասարակական և առևտրային կազմակերպությունների նկատմամբ: Այդուհանդերձ, նշված Կանոնները չեն գործում և չեն կարող գործել ինքնուրույն և առանձին

վերցրած, քանի որ դրանք խիստ կապված են անդամ պետություններին ուղղված մի շարք այլ հանձնարարականներով ու առաջարկություններով: Այս առումով, հիշատակված Կանոնները ևս ամրագրում են, որ դրանք անհրաժեշտ է մեկնաբանել «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ R (92) 16 առաջարկության համատեքստում: Ավելին, նշված կանոնները լրացնում են «Պատիժների կամ միջոցների կատարման հետ առնչվող անձնակազմի վերաբերյալ» թիվ R (97) 12 առաջարկության, «Քրեական գործերով միջնորդության վերաբերյալ» թիվ R (99) 19 առաջարկության, «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների իրականացումը բարելավելու վերաբերյալ» Rec(2000)22 առաջարկության, «Պայմանական ազատման (պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման) վերաբերյալ» Rec(2003)22 առաջարկության, «Քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմի կողմից ցմահ ազատազրկվածների և երկարաժամկետ ազատազրկվածների պատժի կրումը կազմակերպելու վերաբերյալ» Rec(2003)23 առաջարկության, «Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ» Rec(2006)2 առաջարկության, «Կալանավորման, դրա կիրառման պայմանների և չարաշահման դեմ երաշխիքների վերաբերյալ» Rec(2006)13 առաջարկության համապատասխան դրույթները և պետք է մեկնաբանվեն դրանց համատեքստում:

Թերևս, բացի եվրոպական միասնական օրենսդրությունից, կարևոր է նշել նաև Միավորված Ազգերի կազմակերպության «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցների վերաբերյալ նվազագույն կանոնները» կամ, ինչպես ընդունված է կոչել՝ Տոկիոյի Կանոնները⁶: Այս փաստաթուղթը սահմանում է հիմնական և կարևորագույն սկզբունքները, որոնց միջոցով խթանվում է ազատությունից զրկելու հետ չկապված՝ այլընտրանքային պատժամիջոցների կիրառությունը: Դրա արժեքավոր դերը կայանում է նրանում, որ ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցները մանրամասն ներկայացված են մինչդատական, դատական, վճռի հրապարակման փուլերի և դատապարտումից հետո եկող գործընթացի համար:

⁶ [United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures \(The Tokyo Rules\), G.A. res. 45/110, annex, 45 U.N. GAOR Supp. \(No. 49A\) at 197, U.N. Doc. A/45/49 \(1990\).](#)

Ներկայումս գրեթե բոլոր եվրոպական երկրներում⁷ պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ օրենսդրական դրույթները նախատեսված են կամ քրեական օրենսդրությամբ (Բելգիա, Էստոնիա, Չեխիա, Ֆրանսիա, Հունգարիա, Լատվիա, Մոլդովա, Յուլանդիա, Նորվեգիա, Ծվեդիա, Ծվեյցարիա, Ռումինիա) կամ առանձին իրավական ակտերով (Իռլանդիա, Մեծ Բրիտանիա): Կան երկրներ, որտեղ քրեական արդարադատության համակարգում պրոբացիայի ծառայության դերը նախատեսված է քրեական դատավարության օրենսգրքով:

Ինչպես ցանկացած մարմնի, այնպես էլ պրոբացիայի ծառայության հիմնադրման և արդյունավետ գործունեության համար, առավել ևս, երբ այդ ծառայությունը պետք է իրականացնի բազմամասնագիտական լայնածավալ աշխատանքներ, խիստ անհրաժեշտ է

օրենսդրորեն սահմանել այն հիմնարար սկզբունքները, որոնք ապահովելու և ամրագրելու են տվյալ ծառայության գործունեության ու գործողությունների շրջանակը:

Ինչպես պրոբացիայի ծառայությանը վերաբերող այլ հստակեցումներ, այնպես էլ ծառայությունների գործունեության հիմնարար սկզբունքներն ամրագրված են Ես հանձնարարականով, որոնք գործունեության ուղենիշ պետք է լինեն նաև Հայաստանում ստեղծվելիք պրոբացիայի ծառայության համար: Այդ սկզբունքներն են.

ա. պրոբացիայի ծառայության նպատակներից պետք է լինի կրկնահանգագործության կրճատումը՝ հանցագործություն կատարած անձի հետ բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատելու միջոցով նրանց վերահսկելու (ներառյալ՝ հարկ եղած դեպքում հսկելու), ուղղորդելու ու աջակցելու և նրանց բարեհաջող սոցիալական ներգրավումը խթանելու նպատակով,

բ. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է հարգի հանցագործություն կատարած անձանց իրավունքները: Դրա բոլոր միջամտությունների դեպքում պետք է պատշաճ կերպով հաշվի առնվեն հանցագործություն կատարած անձանց արժանապատվությունը, առողջությունը, անվտանգությունն ու բարեկեցությունը,

գ. բոլոր դեպքերում, երբ պրոբացիայի ծառայությունը զբաղվում է հանցագործությունից տուժած անձանց վերաբերող հարցերով, պետք է հարգվեն նրանց իրավունքներն ու կարիքները,

դ. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ամբողջությամբ հաշվի առնի հանցագործություն կատարած անձանց անհատական առանձնահատկությունները, պայմանները և կարիքները՝ ապահովելու համար, որպեսզի յուրաքանչյուր դեպքում ցուցաբերվի արդարացի և համարժեք վերաբերմունք: Միջամտությունները պետք է իրականացվեն՝ բացառելով խտրականությունը որևէ հիմքով, ինչպես օրինակ՝ սեռը, ռասան, մաշկի գույնը, լեզուն, կրոնը, հաշմանդամությունը, սեռական կողմնորոշումը, քաղաքական կամ այլ հայացքները, ազգային կամ սոցիալական

⁷ [European Probation Service Systems, a comparative overview by Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu](#)

ծագումը, Էթնիկ փոքրամասնությանը պատկանելությունը, գույքային դրությունը, ծնունդը կամ այլ կարգավիճակը,

ե. որևէ պատժի կամ միջոցի կատարման ժամանակ պրոբացիայի ծառայությունը հանցագործություն կատարած անձին չպետք է ծանրաբեռնի կամ սահմանափակի նրա իրավունքներն ավելի, քան նախատեսված է դատական կամ վարչական մարմնի որոշմամբ և պահանջվում է յուրաքանչյուր առանձին դեպքում՝ կախված հանցագործության ծանրությունից կամ կրկնահանգագործության՝ պատշաճ կերպով գնահատված ռիսկից,

զ. պրոբացիայի ծառայությունը, որքանով հնարավոր է, պետք է ձգտի հանցագործություն կատարած անձանց տեղեկացված համաձայնությունը ստանալուն և համագործակցությանը՝ նրանց առնչությամբ կատարվող միջամտության կապակցությամբ,

Է. մեղքի վերջնական հաստատմանը նախորդող ցանկացած միջամտության համար պետք է պահանջվի հանցագործություն կատարած անձանց տեղեկացված համաձայնությունը, և այդպիսի միջամտությունը չպետք է հակասի անմեղության կանխավարկածին,

ը. պրոբացիայի ծառայությունը, դրա խնդիրներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև պետական և այլ մարմինների հետ հարաբերությունները պետք է սահմանվեն ազգային օրենսդրությամբ,

թ. պետական մարմինները պետք է շարունակեն պատասխանատվություն կրել պրոբացիայի համար նույնիսկ այն դեպքում, երբ ծառայությունները մատուցվում են այլ մարմինների կամ կամավորների կողմից,

ժ. պրոբացիայի ծառայության համար պետք է ապահովվի համապատասխան հեղինակություն, ճանաչում և ռեսուրսներ,

ժա. որոշում կայացնող մարմինները, հարկ եղած դեպքում, պետք է դիմեն պրոբացիայի ծառայությանը, որպեսզի վերջինս կրկնահանցագործությունը նվազեցնելու և ազատությունից զրկելու այլընտրանքն երի կիրառումը խթանելու նպատակով տրամադրի մասնագիտական խորհրդատվություն և իրականացնի վերահսկողություն,

ժբ. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է համագործակցի այլ պետական կամ մասնավոր կազմակերպությունների և տեղական մարմինների հետ՝ հանցագործություն կատարած անձանց սոցիալական ներգրավումը խթանելու նպատակով: Հանցագործություն կատարած անձանց համալիր կարիքները բավարարելու և հանրային անվտանգությունն ամրապնդելու համար անհրաժեշտ է կատարել համակարգված ու լրացուցիչ միջգերատեսչական և միջոլորտային համագործակցված աշխատանք,

ժգ. պրոբացիայի ծառայության կողմից ձեռնարկվող բոլոր գործողություններն ու միջամտությունները պետք է համապատասխանեն ազգային և միջազգային, էթիկական ու մասնագիտական ամենաբարձր չափանիշներին,

ժդ. անհրաժեշտ է ունենալ պրոբացիոն բնույթի գործունեության հետ կապված բողոքարկման մատչելի, անկողմնակալ և արդյունավետ ընթացակարգեր,

ժե. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ենթակա լինի պարբերական պետական ստուգումների և (կամ) անկախ դիտանցման,

ժզ. իրավասու մարմինները պետք է բարձրացնեն պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների արդյունավետությունը՝ խթանելով հետազոտական աշխատանքները, որոնք պետք է օգտագործվեն ուղղորդելու պրոբացիոն քաղաքականությունը և պրակտիկան,

ժէ. իրավասու մարմինները և պրոբացիոն ծառայությունը պետք է տեղեկացնեն լրատվամիջոցներին և լայն հասարակությանը դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների աշխատանքի մասին՝ հասարակությունում նրանց դերի և արժեքի մասին առավել լավ պատկերացման ձևավորումը խթանելու նպատակով:8»:

«Պրոբացիայի ծառայության մասին» « օրենքով պետք է հստակ սահմանվեն ծառայության խնդիրները, գործունեության սկզբունքները, լիազորությունները, կառուցվածքը, պրոբացիայի ծառայության ծառայողի իրավական և սոցիալական ապահովման պետական

երաշխիքները, նյութատեխնիկական ապահովման, ֆինանսավորման և գործունեության վերահսկման կարգը, ինչպես նաև դրանց հետ առնչվող այլ իրավահարաբերություններ:

Քրեական արդարադատության համակարգում պատժի ինստիտուտն այն կարևոր բաղադրիչներից է, որն ապահովում է արդարադատության ամբողջականությունը, նաև տեսանելի և արդյունավետ դարձնում արդարադատության իրականացումը: Այս համակարգերի արդի միտումների միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ պատժի և արդարադատության իրականացումը գնում է դեպի այլընտրանքային պատժամիջոցների կիրառման ընդլայնում և վերականգնողական արդարադատության համակարգ: Ընդ որում, զուտ իրավական գիտելիքների կիրառումից անցում է կատարվում բազմամասնագիտական թիմի կիրառությանը՝ շեշտ դնելով սոցիալական աշխատանք, սոցիալական մանկավարժություն և հոգեբանություն մասնագիտությունն երին: Առաջնորդվելով այս մոտեցմամբ, արդի առաջավոր երկրները նախորդ դարի կեսերից առավել ինտենսիվ ձևով վերանայեցին պատժի ողջ էությունը և դրա կիրառման արդյունավետությունը:

Հատկապես Մեծ Բրիտանիան առաջատարն էր այս ոլորտում, որը և համաշխարհային պրակտիկային առաջարկեց նոր՝ պրոբացիայի ծառայությունը: Պրոբացիան մեծ տարածում գտավ մի շարք եվրոպական երկրների իրավական համակարգերում: Վերջին տասնամյակի ընթացքում պրոբացիայի պետական ծառայություն է ստեղծվել նաև Նախկին ԽՍՀՄ անդամ պետություններում՝

⁸ [Recommandation CM/Rec\(2010\)1 du Comité des Ministres aux États membres sur les régies du Conseil de l'Europe relatives à la probation](#)

Աատվիայում, Էստոնիայում, Մոլդովայում, Վրաստանում: Գոյություն ունեն այնպիսի երկրներ, որտեղ պրոբացիոն բնույթի աշխատանքները սկզբում թույլատրվել են միայն անչափահասների դեպքում: Մասնավորապես, Հունգարիայում և Լեհաստանում պրոբացիայի ծառայությունների խնդիրն էր դատարանների համար անչափահասների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքումը և ծնողական հսկողության ներքո գտնվող անչափահասներին լրացուցիչ խնամքի տրամադրումը: Մեծ թվով երկրներում (ինչպես օրինակ Ավստրիան, Չեխիան, Լատվիան, Էստոնիան, Ֆինլանդիան և այլն) պրոբացիայի ծառայությունների գործառույթներն ընդգրկում են ինչպես չափահասներին, այնպես էլ անչափահասներին: Որոշ երկրներում էլ պրոբացիայի ծառայություններն իրականացնում են հանցագործությունների կանխարգելման ծրագրեր անչափահասների շրջանում (Բուլղարիայում դա օրենքով սահմանված հստակ պարտավորություն է, Լատվիայում և Լիտվայում դա իրականացվում է պրոբացիայի ծառայության նախաձեռնությամբ): Եվ, չնայած մի շարք նմանությունների ու տարբերությունների, այնուամենայնիվ, եվրոպական երկրների համար գլխադասային իրավական կարգավորում է տրված Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի կողմից Ես անդամ- պետություններին ուղղված թիվ 2010/1 հանձնարարականով:

Աշխարհում գոյություն ունեցող յուրաքանչյուր երկիր առանձնանում է իր սոցիալ-մշակութային արժեքներով և ավանդույթներով, ինչը բնականաբար ազդեցություն է ունենում տիպալ երկրի իրավական համակարգի և, մասնավորապես, պրոբացիոն բնույթի ծրագրերի իրագործման և կազմակերպման կոնկրետ համակարգի վրա: Որոշ երկրներում

գործում են պրոբացիայի այնպիսի ծառայություններ, որոնք ներառում են հանրային ծառայություններ (աշխատանքներ), տուժող ու հանցագործություն կատարած անձ հաշտեցում և այլն: Երկրների մեծամասնությունը պատկանում է այս երկրների շարքին, սակայն համակարգի ներսում տարբերություններ և առանձնահատկություններ միշտ էլ լինում են: Հաշվի առնելով առկա նմանություններն ու տարբերությունները, այնուամենայնիվ, միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ պրոբացիայի ծառայության ենթակայությունը հանգում է հիմնականում հետևյալ մի քանի ձևերի.

ա. դատական իշխանության մեջ. այդպիսի պետություններ են օրինակ՝ Էստոնիան, Չեխիան: Գրանցում ընդհանուր իրավասության յուրաքանչյուր դատարանին կից գործում է պրոբացիայի ծառայության առանձին ստորաբաժանում, իսկ պրոբացիայի ծառայողները հանդիսանում են դատական ծառայողներ:

բ. Գործադիր իշխանության մեջ. եվրոպական պետությունների մեծ մասն ընտրել է այս իրավակարգավորումը՝ Անգլիան, Շվեդիան, Գանիան, Ֆինլանդիան, Հունգարիան, Վրաստանը, Մոլդովան, Լատվիան և ուրիշներ: Այս դեպքում

9

Recommandation CM/Rec(2010)1 du Comité des Ministres aux États membres sur les régies du Conseil de l'Europe relatives à la probation

պրոբացիայի ծառայությունը կարող է հանդես գալ որպես արդարադատության համակարգի առանձին վարչություն, առանձնացված ստորաբաժանում կամ այլ կից ծառայություն, ինչպես օրինակ՝ Հունգարիայում և Բելգիայում է:

Արդարադատության համակարգի ներսում՝ բանտային համակարգի հետ միացված պրոբացիայի ծառայությունները նույնպես ունեն իրենց առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, Ֆրանսիայում պրոբացիայի ծառայությունը աչքի է ընկնում տարաբնույթ գործառույթներով: Սակայն, խնդիրը կայանում է նրանում, որ այս խումբ պետություններում մեծամասամբ գործառույթները ոչ միայն սահմանափակ են, այլ նաև բացակայում է մինչդատական փուլում և հետ-ազատման փուլում (Pre Trial Phase, Post Release Phase) վերահսկողություն սահմանելը, անձին տարաբնույթ օժանդակություն տրամադրելը (թմրամոլության, գինեմոլության դեմ պայքարում) և այլն: Հետևաբար, այս դեպքում պրոբացիայի ծառայությունը նոր հանցագործությունները կանխելու և դատապարտյալին վերաինտեգրելու հարցում ավելի քիչ արդյունավետ է (արդարադատության նախարարության կառուցվածքում են պլանավորում ստեղծել պրոբացիայի ծառայություն նաև Ռուսաստանն ու Ուկրաինան):

գ. Լիովին անկախ, այդպիսի պետություններ են հանդիսանում Ավստրիան և Հոլանդիան: Մասնավոր ոլորտի կողմից պրոբացիայի իրագործումը դեռևս այդքան էլ տարածված չէ, սակայն դրա առանձնահատկություններն ու առավելությունները արդեն իսկ նկատելի են: Նախ՝ պրոբացիայի ծառայության իրականացումը մասնավոր կազմակերպությունների կողմից ապահովում է դրա գործառույթների իրագործումը պրոբացիայի ողջ ընթացքում (փորձաշրջանից առաջ, դրա ընթացքում) և ազատության մեջ լինելու ընթացքում: Պրոբացիայի ծառայությունները, որոնք ստեղծված են և գործում են

դատական կամ գործադիր իշխանության համակարգում, անձի՝ ազատության մեջ գտնվելու ժամանակ այդքան էլ ակտիվ չեն: Այսպես, երկրներում, որտեղ պրոբացիայի ծառայությունը բանտային համակարգին կից կամ որպես ինքնուրույն մարմին է հանդիսանում, բացակայում են փորձաշրջանից հետո ազատության մեջ գտնվող անձի նկատմամբ վերահսկողության իրազորումը (Post Release Phase), նրա վերաբերյալ հաշվետվությունների կազմումը, ուսուցողական և կրթական դասընթացների կազմակերպումը, օժանդակության ցուցաբերումը այն անձանց, ում գործը պայմանական դադարեցվել է և այլն: Ի տարբերություն այս ամենի, մասնավոր կազմակերպությունները պրոբացիայի ծառայություններ իրականացնելիս ակտիվ են բոլոր փուլերում: Դրանք իրականացնում են ոչ միայն վերը ներկայացված գործառնությունները, այլև նաև հանրային աշխատանքներ կատարելիս միջնորդի դերում են հանդես գալիս, աջակցում են կացարանի հարցում և այլն: Այսուհանդերձ, այս երկրներում ևս, այդ կազմակերպությունները վերահսկվում և ֆինանսավորվում են արդարադատության նախարարության կողմից:

- դ. Խառը կամ ինքնատիպ մոտեցումներ, մասնավորապես. - դատախազության կառույցում, ինչպիսին գործում է միայն կուբսեմբուրգում,
- ներքին գործերի նախարարության համակարգում գործող պրոբացիայի և բանտային համակարգի կազմում, ինչպիսին է Իտալիան¹⁰,
- տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից՝ սոցիալական ծառայությունների միջոցով, ինչպիսին Շոտլանդիայում է,
- ոստիկանության և արդարադատության միասնական նախարարության կազմում, ինչպիսին գործում է Նորվեգիայում,
- իրավաբանական օգնության, պրոբացիայի և կորեկցիայի նախարարության կազմում, ինչպիսին գործում է Վրաստանում:

Ինչպիսին պետք է լինի պրոբացիայի պետական ծառայության ենթակայությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, որ հանրապետական գործադիր մարմնի համակարգում պետք է ընդգրկված լինի այն, եթե ՀՀ արդարադատության նախարարության, ապա արդյոք այն պետք է գործի քրեակատարողական ծառայության ներսում, թե պետք է կազմակերպական և գործառնությանն առնվող հանդես գա որպես վերջինից լիովին անկախ և առանձին մարմին, և ինչ հարաբերակցություն պետք է ունենան այս երկու կառույցները, միջազգային որևէ իրավական ակտի բացակայությունից (որը կպարտագրեր այս կամ այն մոտեցումը) և միջազգային տարածված փորձից ելնելով՝ պրոբացիայի ծառայությունը Հայաստանում պետք է ստեղծվի

Հայաստանի	Հանրապետության	արդարադատության
	նախարարության	համակարգում՝
		անջատ

քրեակատարողական ծառայությունից՝ հետևյալ հիմնավորումներով.

ա. ՀՀ Նախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ Ն4-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված միջոցառումների ցանկի համաձայն՝ նախատեսվում է ՀՀ արդարադատության նախարարության կառուցվածքում ստեղծել քրեակատարողական ծառայությունից անկախ և առանձին պրոբացիայի ծառայություն.

բ. քրեակատարողական գործող համակարգում մասնագիտական որակների անբավարարությունը վկայում է այն մասին, որ համակարգն անկարող է արդյունավետորեն կազմակերպել պրոբացիոն լուրջ ծառայության գործունեությունը.

գ. պրոբացիայի անկախ ծառայությունը գործնականում ավելի հեշտորեն կկարողանա շահել դատարանների վստահությունը, որն էական նախապայման է արդարադատության առավել անաչառ համակարգ ունենալու համար, որում, ի տարբերություն ներկայումս տիրող իրավիճակի, դատարաններ մուտք լինող գործերի մեծ մասի դեպքում չի կիրառվի ազատությունից զրկելու հետ կապված խափանման միջոց կամ պատիժ.

¹⁰ European Probation Service Systems, a comparative overview by Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu

դ. պրոբացիայի անկախ ծառայությունն ի վիճակի կլինի կառավարել և վերահսկել իր ֆինանսական և կադրային ռեսուրսները՝ այդ կերպ երաշխավորելով համարժեք ռեսուրսների ներգրավումն իր գործունեության կազմակերպման համար.

ե. պրոբացիայի անկախ ծառայությունն ավելի մեծ հնարավորություններ կունենա՝ հաղթահարելու դատարանների, ոստիկանության և քրեակատարողական ծառայության միջև հորիզոնական հաղորդակցության ոլորտում առկա ներկայիս խոչընդոտները.

զ. պրոբացիայի անկախ ծառայությունն ավելի լավ կկարողանա երաշխավորել պրոբացիայի ժամանակակից փիլիսոփայությունների ներդրումը՝ լինելով ոչ ուժային.

է. պրոբացիայի անկախ ծառայությունը կնպաստի պատժի համակարգի որոշակի բաղադրիչների՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման և պատժի չկրած մասի ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման համակարգերի բարեփոխումներին:

Ծառայությունը պետք է լինի ոչ ուժային կառույց: Ծառայության կազմակերպահրավական տեսակի խնդրի առումով նախատեսվում է հետևյալ լուծումը, պրոբացիայի ծառայությունը գործում է որպես պետական կառավարչական հիմնարկ, որի առանձնահատկությունները կսահմանվեն «Պրոբացիայի ծառայության մասին» «օրենքով:

Պրոբացիայի ծառայությունն իր գործունեության ընթացքում պետք է սերտ համագործակցի նաև պետական մարմինների հետ, որոնք կարող են դասակարգվել երկու տեսակի՝ պրոբացիայի ծառայության շահառուներ և պրոբացիայի ծառայությանը հնարավոր ծառայություններ մատուցողներ: Առաջին խմբի մարմիններն են դատարանները, դատախազությունը, ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայությունը, որոնց քրեական դատավարության վարույթի տարբեր փուլերում պրոբացիոն ծառայությունն օժանդակում է՝ իրենց լիազորություններն իրականացնել: Իսկ երկրորդ խմբի մարմիններն են պետական կրթական հաստատությունները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, սոցիալական ծառայությունները:

Պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի և արտասահմանյան պետությունների օրենսդրության փորձի ուսումնասիրությունը փաստում է,

որ տարբեր իրավական համակարգերում պրոբացիայի ծառայություններն օժտված են տարբեր ծավալի իրավասությամբ և լիազորություններով: Հնարավոր չէ նախապատվություն տալ որևէ կոնկրետ մոդելի, քանի որ դրանք հիմնված են տեղական, պատմական, ավանդական, մշակութային, սոցիալական և տնտեսական առանձնահատկությունների վրա: Հետևաբար, Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության հիմնումն ու զարգացումը նույնպես պետք է ելնի ինչպես պրոբացիայի համակարգի վերաբերյալ միջազգային նորմերից, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության քրեական արդարադատության և քրեակատարողական համակարգի առանձնահատկություններից ու պահանջներից:

Քրեակատարողական ծառայությունում գործող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանումները կատարում են որոշակի ժամկետով և ցմահ ազատազրկում պատժատեսակի հիմնական նպատակներից մեկի՝ դատապարտված անձի ուղղմանը նպաստելը՝ ապահովելով պատժի անհատականացման սկզբունքի կիրարկումը: Եվ այս առումով, նշված ստորաբաժանումների և պրոբացիայի ծառայության կողմից սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների կատարման կրկնությունից խուսափելու նպատակով, համագործակցության սահմանագծի որոշման հարցում որպես չափանիշ պետք է ընտրել անձի ազատության կամ անազատության մեջ լինելը: Այսինքն՝ ազատության մեջ պատիժ կրող դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների կատարումը դուրս են քրեակատարողական ծառայության գործառույթներից և պետք է իրականացվեն պրոբացիայի ծառայության կողմից: Այս ստորաբաժանումները պետք է սերտորեն համագործակցեն պրոբացիայի ծառայության հետ (գործողությունների մակարդակով համագործակցության մասին մանրամասն՝ ստորև): Պրոբացիայի ծառայության գործունեության հետ համատեղ՝ պետք է մշակվի նաև սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող բաժինների զարգացման նոր ռազմավարություն՝ ներառելով նվազագույնը, մասնագետների տարանջատված ու հստակ գործառույթային պարտականություններ, մասնագետների վերապատրաստումներ, դատապարտյալների անձնային և վարքային դրսևորումների գնահատման հստակ չևսփորոշիչներ, գնահատման մեխանիզմի ներդրում, կրթական ու աշխատանքային ռեսուրսների հզորացում, պետական ու ոչ պետական կազմակերպությունների հետ համագործակցության ամրագրում ու իրագործում, այս ամենի (և ոչ միայն) ամրագրում ոլորտը կանոնակարգող իրավական ակտում և դրանից բխող մեթոդական ձեռնարկներում: Պրոբացիայի ծառայության կողմից այլընտրանքային պատժատեսակների կատարման հնարավորության հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է պարզել, թե Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի պետական ծառայությունը, իր բնույթով կարող է արդյոք ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը, որոնք են. տուգանքը, որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները: Նշված պատժատեսակները դրված են ՀՀ քրեակատարողական ծառայության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի վրա: ՀՀ կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի «ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական

վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի տարածքային մարմինների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 1561-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգից բխում է, որ դրանք կարող են կատարվել նաև այլ մարմնի կողմից, քան քրեակատարողական ծառայությունն է, քանի որ այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումները «միջևորդի» դեր են կատարում պատժի կատարման նպատակով: Դրանցից միայն հանրային աշխատանքներն են, որոնց կատարումը ենթադրում է դատապարտյալի նկատմամբ վերահսկողական միջոցառումների անմիջական իրականացում և կրում է պարբերական բնույթ: Սակայն միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ պրոբացիայի ծառայությունն ունեցող բոլոր պետությունները հանրային աշխատանքների կատարումը վերապահել են ոչ թե քրեակատարողական, այլ պրոբացիայի ծառայությանը: Ելնելով վերոգրյալից՝ արդարացված է նաև այն, որ այլընտրանքային բոլոր պատիժների կատարումը պետք է վերապահել պրոբացիայի ծառայությանը:

Պրոբացիայի ծառայությունն այն ինստիտուտն է, որը կերաշխավորի այլընտրանքային պատժատեսակների արդյունավետ և նպատակային կիրարկումը: Ընդ որում, նպատակային խնդիր է որպեսզի այլընտրանքային պատժատեսակներ և այլընտրանքային խափանման միջոցներ իրականացնող մարմինը չհանդիսանա ուժային կառույց և ենթակայական կապ չունենա ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժներ կատարող մարմնի հետ:

Ելնելով պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրների արդյունավետ և ամբողջական իրականացման, հնարավորինս բարձր որակի հատուկ մասնագիտական ծառայություններ մատուցելու նկատառումներից, ինչպես նաև ֆինանսական միջոցների սղությունից կամ դրանց տնտեսման նպատակահարմարությունից՝ պրոբացիայի ծառայության գործունեությանն անհրաժեշտ է ներգրավել նաև հասարակական և առևտրային կազմակերպություններին, պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և կամավորներին՝ Նրանց պատվիրակելով պրոբացիայի ծառայության որոշակի գործառնություններ: Նման կարգավորման հնարավորություն է նախատեսվում «Ազատագրված հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների» 16-րդ և 19-րդ կետերով (նման կարգավորում է նախատեսվում նաև նախկին ԽՍՀՄ անդամ պետություններում, օրինակ՝Եստոնիայում):

Պրոբացիայի ծառայության որոշ գործառնությունների կատարումը կարող է փոխանցվել այլ կազմակերպությունների՝ պրոբացիայի ծառայության կողմից կնքված համապատասխան պայմանագրի հիման վրա ընդունված « արդարադատության նախարարի հրամանով: Այդ կազմակերպություններն իրենց գործունեության ընթացքում ղեկավարվում են նույն օրենսդրությամբ, ինչ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները: Նրանց համապատասխան ներկայացուցիչները և կամավորները կրում են նույն պարտականությունները և օգտվում են նույն իրավունքներից, ինչ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները:

Մասնավոր ոլորտի ներկայացուցիչների կամ կամավորների ներգրավումը պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների իրականացմանը չի բացառում պետության պատասխանատվությունը պրոբացիայի ծառայության գործունեության որակի համար:

Սերտ համագործակցելով արդեն իսկ գործող հասարակական և առևտրային կազմակերպությունների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կրթական հաստատությունների, զբաղվածության գործակալությունների, սոցիալական ծառայությունների հետ, պրոբացիայի ծառայությունը կարող է պատվիրակել վերջիններիս իրականացնելու սոցիալական, կրթական, մշակութային, հոգեբանական ծրագրեր, որոնք ուղղված կլինեն հանցանք կատարած անձանց վերասոցիալականացմանը:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեությանը կարող են ներգրավվել նաև կամավորներ, որոնց հետ կնքվում է համագործակցության պայմանագիր, ինչպես օրինակ՝ Ատավիայում և Էստոնիայում: Տոկիոյի Կանոնների համաձայն՝ կամավորների ընտրությունը կատարվում է՝ հաշվի առնելով նրանց ունեցած վերաբերմունքը այն աշխատանքի նկատմամբ, որին նրանք ներգրավվելու են: Նրանք պետք է ապահովագրված լինեն իրենց պարտականությունները կատարելիս ստացած ֆիզիկական վնասվածքներից կամ պատահարներից: Կամավորները հիմնականում ներգրավվում են այնպիսի աշխատանքներում, ինչպիսիք են. դատապարտյալներին օգնություն տրամադրել աշխատանք փնտրելիս, օգնել այլ կամավորներին ծառայություններին ներգրավվելու հարցում, ինչպես նաև գրագիտության հետ խնդիրներ ունեցող դատապարտյալների համար ծառայել որպես ուսուցիչներ և այլն:

Այլ կազմակերպությունների և կամավորների ակտիվ ներգրավումը պրոբացիայի ծառայության գործունեությանը լայն կիրառումը Հայաստանի Հանրապետությունում կարող է որոշակի չափով լուծել պրոբացիայի ծառայության ստեղծման առաջին փուլում նրա առջև ծառացած մի շարք խնդիրներ, որոնցից են տփալ ոլորտում ֆինանսական միջոցների և կադրերի անբավարարության հարցը, ինչպես նաև կնպաստի ռեսուրսների ճիշտ տեղաբաշխմանն ու տնտեսմանը:

Հասարակական կազմակերպություններն ի թիվս այլ գործառույթների, կարող են օգտակար լինել նվազագույնը հետևյալ ոլորտներում.

ա. մատուցել սոցիալական ծառայություններ (օրինակ՝ ժամանակավոր կացարանի տրամադրում, խորհրդատվություն, ուղղորդում աշխատանքի հարցերում և այլն),

բ. իրականացնել հանցավոր վարքի ուղղմանը նպաստող ծրագրեր, գ. զբաղվել համայնքային աշխատանքների համար հարմար աշխատատեղերի որոնմամբ,

դ. կատարել հետազոտություններ,

ե. կազմակերպել կամավորների կամ մենտորների (մեդիատոր կամ հաշտարար) աշխատանքը և այլն:

Պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրներն իրականացնելու նպատակով, այլ պետական մարմինների հետ նշված կառույցի համագործակցությունը պետք է ենթադրի նվազագույնը համագործակցություն հետևյալ մարմինների հետ և պետք է հստակ ամրագրվի օրենսդրությամբ. « կրթության և գիտության, ՀՀ առողջապահության, ՀՀ սպորտի և երիտասարդության, ՀՀ մշակույթի, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություններ: Այն իր հերթին պետք է ներառի նաև համագործակցություն տեղական ինքնակառավարման մարմինների, սոցիալական ծառայությունների, վերականգնողական կենտրոնների, խնամատար հաստատությունների, զբաղվածության գործակալությունների, կրթական հաստատությունների հետ:

Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության կառավարման լիազորությունները պետք է վերապահվեն ՀՀ արդարադատության նախարարության համակարգում պրոբացիայի ծառայության ղեկավարին, որին պաշտոնում նշանակելու և պաշտոնից ազատելու լիազորություն պետք է ունենա ՀՀ արդարադատության նախարարը: Ծառայությունը կունենա կենտրոնական մարմին և տարածքային ստորաբաժանումներ (ՀՀ վարչատարածքային բաժանմանը համապատասխան), որոնց մեջ, ելնելով աշխատանքային ծավալից, առանձնահատկություն կունենա Երևան քաղաքը (ստորաբաժանման ղեկավարը կունենա երեք տեղակալներ): Ծառայության, այդ թվում՝ կենտրոնական մարմնի, կառուցվածքը կբխի իրականացվելիք խնդիրներից (ծառայության կառուցվածքը բերված է հավելված 1-ում):

ՀՀ պրոբացիայի ծառայության տարածքային ստորաբաժանումները պետք է ստեղծվեն յուրաքանչյուր մարզում և Երևան քաղաքում, մարզերում մարզային ստորաբաժանումը կունենա նստավայրեր տարբեր համայնքներում (նպատակահարմար է նստավայրերը լինեն 40 համայնքներում): Յուրաքանչյուր տարածքային ստորաբաժանման գործունեությունը պետք է կառավարվի և վերահսկվի Պրոբացիայի կենտրոնական մարմնի կողմից: Յուրաքանչյուր տարածքային ստորաբաժանում (մասնավորապես տարածքային ստորաբաժանման ղեկավարը) պետք է պատասխանատու լինի ստորաբաժանման տարբեր գործառնությունների ղեկավարումն իրականացնելու համար: ՀՀ արդարադատության նախարարության պրոբացիայի ծառայությունը պետք է պատասխանատու լինի պրոբացիայի ծառայության համընդհանուր կառավարման համար: Պրոբացիայի գործակալության գործառնությունները հիմնականում պետք է իրականացվեն պարբերական հաշվետվություններ մշակելու և ստուգումներ իրականացնելու միջոցով:

Աշխատակազմի առումով գրեթե բոլոր ծառայությունները եռաստիճան համակարգ ունեն, ղեկավարություն, պրոբացիոն աշխատակիցներ և վարչակազմ: Պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների մեջ կարող են ներգրավվել նաև աշխատանքային այլ խմբեր: Նախ, հատուկ պարտականություններով պրոբացիոն աշխատակիցներ, ովքեր ապահովում են վերահսկողության իրականացումը:

Էլեկտրոնային վերահսկողության բաժինը պետք է կազմակերպվի պրոբացիայի ծառայության կենտրոնական մարմնում՝ ամբողջ հանրապետության համար (մեկ պահախմբով, երկու ծառայողով և 4 հերթափոխով):

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության արդյունավետությունը ուղղակիորեն կախված է նաև անձնակազմի ճիշտ թվաքանակից, որի հաշվարկման համար ճիշտ ուղեցույց կարող է հանդիսանալ ծառայության կենտրոնական մարմնի խնդիրների և տարածքային մարմիններում ծառայության կողմից իրականացվող գործառնությունների համար կադրային ռեսուրսների ճիշտ հաշվարկը: Այս տեսանկյունից պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների համար գործերի լավագույն քանակը մեկ աշխատակցի համար որոշելը չափազանց կարևոր հարց է, որի ժամանակ պետք է հաշվի առնել, որ բոլոր հանցագործությունն կատարած անձանց նկատմամբ միատեսակ վերահսկողություն չի իրականացվում և կարևորություն տալ պրոբացիայից ազատ արձակվելուն մոտ ժամանակահատվածին: Միջազգային փորձի համաձայն՝ մեկ աշխատակցի վերահսկողության ներքո եղած պրոբացիոն գործերի քանակը

(մեկ աշխատակցի հաշվով թվաքանակի սահմանումը) տատանվում է 40-ից մինչև 70-ը: Այս իսկ պատճառով կարևոր է սահմանել պրոբացիայի ենթակա հանցագործությունն կատարած անձանց համար հստակ դասակարգում և գործերի կառավարման համակարգ: Մոդելային համակարգը ներառում է դասակարգում, որտեղ կա նաև «աշխատանքի ծավալը» որոշելու մոդել: «Աշխատանքի ծավալը» որոշելու մոդելը հիմնված է գործերի տարբերակման վրա:

Ելնելով ծառայության ընդհանուր խնդիրների և մեկ աշխատակցի կողմից իրականացվող գործառնությունների համար միջինում 50 գործ չափանիշից՝ ՀՀ պրոբացիայի ծառայության ընդհանուր անձնակազմը կկազմի մոտ 220 անձ:

Այլ երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները հիմնականում հանրային ծառայողներ են, ովքեր պետք է համապատասխանեն սահմանված պահանջներին: Ինչ վերաբերում է կրթական չափանիշներին, ապա աշխատակիցները պետք է սոցիալական գիտությունների, մանկավարժության կամ իրավաբանության, հոգեբանության ոլորտում բակալավրի աստիճան ունենան: Կան երկրներ (Իռլանդիա և Ֆրանսիա), որտեղ աշխատակիցները պետք է նաև աշխատանքային փորձ ունենան, սակայն նման ցենզ սահմանելը Հայաստանի դեպքում նպատակահարմար չէ: Շատ հաճախ աշխատանքի անցնելուց հետո աշխատակիցները նախապատրաստական դասընթացների են մասնակցում, որպեսզի ավելի ծանոթ լինեն աշխատանքներին, որոնց պետք է մասնակցեն: Արդարադատության նախարարության կամ բանտային համակարգի կողմից հաճախ կազմակերպվում են ուսումնական հատուկ դասընթացներ կոնկրետ աշխատանքներ կատարելու համար: Այդպիսիք են, օրինակ թմրանյութերի կամ ալկոհոլի օգտագործման դեմ տարվող աշխատանքները:

Պրոբացիայի ծառայությունում պետք է աշխատեն անչափահասների գործերով վերապատրաստումներ անցած առանձին մասնագետներ, որոնք պետք է զբաղվեն անչափահասների առնչությամբ պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների իրականացմամբ: Անչափահասների գործերով պետք է ներգրավվեն նաև հատուկ մասնագիտացում ունեցող մասնագետներ՝ պրոբացիոն բնույթի ծրագրերում անչափահաս օրինախախտների սոցիալական, հոգեբանական, իրավական և մտավոր ծրագրային առանձնահատկություններից ելնելով:

Վեցերորդ խումբ. Նախագծի ընդունմամբ հստակեցվում և կատարելագործվում են «Քրեակատարողական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված կարգավորումները, ինչպես նաև կարգավորվում են քրեակատարողական ծառայության գործունեության ընթացքում ի հայտ եկած՝ տվյալ օրենքով չկարգավորված հարաբերությունները:

Յոթերորդ խումբ. Նախագծերի ընդունմամբ հստակեցվում և կատարելագործվում են ՀՀ քրեական և քրեակատարողական օրենսգրքերով նախատեսված կարգավորումները, ինչպես նաև կարգավորվում են տվյալ ոլորտում օրենքով չկարգավորված հարաբերություններ:

5. Իրավական ակտի կիրառման դեպքում ակնկալվող արդյունքը

Նախագծերով ևս մեկ քայլ է կատարվում դեպի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու

ինստիտուտները վերանայելը, գործող ընթացակարգերը հստակեցնելը և եվրոպական ու միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցնելը, որոնք հնարավորություն կտան լիարժեք ապահովելու անձի իրավունքներն ու ազատությունները:

Ակնկալվում է քրեակատարողական ծառայության գործունեությանը վերաբերող առանձին «աշխատանքային գործիքների» կիրառման արդյունավետության բարձրացում՝ զերծ մնալով օրենսդրական թերի կամ ոչ հստակ կարգավորումներից:

Նշված փոփոխությունների արդյունքում ակնկալվում է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը, դրա լիազորությունների շրջանակի հստակ սահմանումը և արդյունավետ իրականացումը, որի արդյունքում կապահովվի՝ հանցագործությունների կատարման ու կրկնահանցագործությունների նվազումը, քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափումը, խափանման միջոցի ընտրության և պատժի նշանակման գործընթացներում, առավել տեղեկացված և անաչառ որոշումների կայացումը, դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման ներկայացման գործընթացներում առավել տեղեկացված և անաչառ որոշումների կայացումը, հանցանք կատարած անձի ուղղումը, սոցիալական արդարության վերականգնումը, հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացումը, հասարակության անվտանգության ապահովումը՝ հանցանք կատարած անձի կողմից նոր հանցագործությունների կատարման հավանականությունը նվազեցումը: